A. J. A. QUINTUS BOSZ

DE GESCHIEDENIS VAN HET
FORT NIEUW-AMSTERDAM IN HET
VERDEDIGINGSSTELSEL VAN SURINAME

I. VOORGESCHIEDENIS

De verdediging van Suriname, zowel tegen de buitenlandse als tegen de binnenlandse vijanden, heeft in de loop van de geschiedenis altijd vrij veel hoofdbrekens gekost. Dit was overigens niets buitengewoons, want alle vroegere koloniën in Amerika dienden voortdurend bedacht te zijn op aanvallen van vreemde Europese mogendheden, die het op hun rijkdommen gemunt hadden. En naar binnen toe hadden de kolonisten dan dikwijls ook nog strijd te voeren met de Indianen, die men uit hun jachtgebieden had verdreven. Suriname vormde geen uitzondering op deze regel. Het heeft bovendien ruimschoots zijn aandeel gehad in daadwerkelijke conflicten. Uit de aard der zaak was dit aandeel altijd zuiver defensief.

Zoals dit met vrijwel alle jonge volksplantingen in de Nieuwe Wereld het geval was werd ook in Suriname reeds bij de eerste kolonisatiepogingen begonnen met een sterkte of fort te bouwen. Zo moet blijkbaar al door Franse kolonisten omstreeks 1640 een houten fort zijn gebouwd op de hoge zandoever van het tegenwoordige Paramaribo, dat later onder de Engelsen werd vergroot en versterkt onder de naam van *Fort Willoughby* (1666).

Tegen het einde van de 2de Engelse oorlog (1665–1667) zeilde een Zeeuwse oorlogsvloot onder Commandeur ABRAHAM CRIJNSSEN uit naar deze contreien. Op 28 februari 1667 kwam deze vloot, bestaande uit 3 kleine slagschepen en nog 4 andere oorlogsvaartuigen met ongeveer 700 man aan boord, waarvan de helft landsoldaten, onder Engelse vlag de Suriname-rivier op. Voor het *Fort Willoughby* aangekomen werd de nationale vlag gehesen en in naam van de Staten van Zeeland onmiddellijke overgave geëist. De Engelsen schoten echter terug, maar hebben het slechts

¹ De schrijver was de laatste Artillerie-commandant van de Surinaamse batterijen te Nieuw Amsterdam en Purmerend 1949–1951.

heel kort kunnen volhouden. CRIJNSSEN ankerde vlak onder het fort en terwijl het scheepsgeschut de sterkte onder vuur nam, landden zijn soldaten even boven de vesting. Het fort, dat slecht voorzien was, werd toen na enkele uren van de achterkant uit genomen met verlies van maar één man. De Engelse Gouverneur BYAM capituleerde en verkreeg eervolle aftocht. Het verdrag van overgave werd 6 maart d.a.v. getekend. Ter ere van zijn opdrachtgevers herdoopte CRIJNSSEN het fort in *Zeelandia* en bezette het met 125 soldaten met een bewapening van 15 kanonnen. Het Nederlandse bezit van de kolonie werd bij de kort daarop gesloten vrede van Breda bevestigd.

Toen CRIJNSSEN met medeneming van de brandschatting van ongeveer f 400.000 waarde weer was vertrokken kwamen de Engelsen, voorgevende niets van de vrede te weten, terug. Een Engels eskader van 1 groot oorlogsschip, 6 fregatten en 3 kleine transportschepen onder bevel van JOHN HARMAN (of HERMANS) kwam, na op de kust eerst nog een konvooi te hebben buit gemaakt, op 18 oktober 1667 voor het fort. Er volgde een zware beschieting van *Zeelandia*, dat heldhaftig werd verdedigd. Vele (54) belegerden sneuvelden of werden gewond en 9 stukken geschut van het fort werden onbruikbaar geschoten. Ook de borstweringen en stormpalen werden omvergeschoten en een bres geslagen, waar wel 10 man naast elkaar door konden. Terwijl men krijgsraad hield klommen de Engelsen over de muren en heroverden de vesting. Gezegd werd, dat het fort werd ingenomen als gevolg van verraad van de majoor, die één der poorten voor de vijand zou hebben geopend. Maar hoe het ook zij, Suriname capituleerde wederom. De bezetting werd gevangen genomen en de kolonie vrij grondig geplunderd. Daar echter deze verovering in strijd was met de vredesbepalingen moesten de Engelsen in opdracht van Koning KAREL II Suriname weer aan de Nederlanders afstaan. De overgave geschiedde op 1 mei 1668 ten tweede male in handen van CRIJNSSEN. Het recht van de Republiek der Vereenigde Nederlanden op Suriname werd bij de vrede van Westminster, die de 3de Engelse oorlog (1672-1674) afsloot, bekrachtigd.

Zeelandia was nog jarenlang het bolwerk van de kolonie tegen aanvallen van buiten af. Het 'Kasteel' lag ongeveer 12 zeemijlen de Surinamerivier op en beschermde aanvankelijk als een vooruitgeschoven stelling het veel meer naar binnen gelegen hart van de volksplanting. Het centrum daarvan was sedert de Engelse tijd de nederzetting Thorarica, ongeveer 25 mijl verder stroomop,

dat reeds door zijn afstand van de zee redelijk beveiligd was tegen onverhoedse overvallen door binnenvarende kapers. De toenmalige zeilschepen hadden namelijk als regel 2 getijden nodig om dit plaatsje te bereiken. Onder het Nederlandse gezag werd het bestuurscentrum echter verplaatst naar Paramaribo of Nieuw Middelburg in de schaduw van het *Fort Zeelandia*, waardoor Thorarica geleidelijk aan zijn betekenis verloor (het fort domineerde zodanig, dat Paramaribo vandaag de dag in de volksmond nog 'Foto' wordt genoemd).

Om ook nog de planters, die in het ongedekte oostelijk deel van de kolonie – de Boven-Commewijne en de Boven-Cottica – woonden, een zekere mate van bescherming tegen buitenlandse vijanden te bieden, werd door Gouverneur VAN SOMMELSDIJK in 1685 een fort aangelegd aan de samenvloeiing van de Commewijne en de Cottica. Deze zgn. *Vesting Cottica*, later (1688) genoemd *Fort Sommelsdijk* – misschien omdat die Gouverneur daar ook tijdelijk zelf heeft gewoond – was tegelijk bedoeld als steunpunt bij de strijd tegen de Indianen, waarmee men reeds jaren te kampen had en waarvoor nog in 1680 op verzoek van de burgerij Zeeuwse hulptroepen waren gezonden. De verdediging tegen aanvallen van buitenaf stond echter voorop, trouwens de binnenlandse oorlog met de Indianen heeft toen bijzonder kort meer geduurd. Tot verdere bescherming van dit oostelijk deel der kolonie tegen landingen vanuit vijandelijke schepen werd nog als rugdekking voor *Fort Sommelsdijk* een geschutsbatterij opgesteld aan de Motkreek (van 'Mud Creek') bij de zee. De hier gestationeerde militaire wachtpost kreeg de naam van '*Brandwacht*'.

Aanvankelijk was het met het oog op de veiligheid verboden plantages beneden *Sommelsdijk* aan te leggen. Toen men later hiervan ging afwijken kwam het fort al spoedig zo ver naar achter te liggen, dat het als verdedigingswerk feitelijk geen zin meer had. Kort na het gereed komen van het *Fort Amsterdam* werd het daarom als zodanig opgeheven. Het bleef niettemin als militaire post bestaan en deed verder als 'etablissement' (veldhospitaal) dienst bij de strijd tegen de Marrons. Pas na de emancipatie, in 1870, werd het geheel verlaten.

Het verdedigingssysteem werd door VAN SOMMELSDIJK – eveneens in 1685 – nog verder uitgebreid met een vesting aan de mond van de Pararivier, *Fort Para* genaamd. Dit fortje – een versterkt blokhuis met 4 halve bastions en 4 kleine stukken geschut – was uitsluitend gericht tegen het binnenland en wel om Paramaribo tegen aanvallen van Indianen te vrijwaren. Daar er in 1686 reeds

vrede met de Indianen werd gesloten en de kolonie daarna praktisch geen last meer van deze oorspronkelijke bewoners heeft gehad, was het fort al heel spoedig overbodig geworden. Toch heeft het nog tot 1740 geduurd voordat het definitief werd opgeheven.

Afgezien van de defensiewerken was de verdediging van Suriname van ouds voor een belangrijk deel gebaseerd op de weerbaarheid van de kolonisten zelf. Deze kolonisten hadden er immers ook zelf het grootste belang bij, dat zij niet door de een of andere vijandelijke macht leeggeplunderd of erger werden. In een kleine maatschappij als de Surinaamse volksplanting in de 17de eeuw was, lag het voor de hand, dat men zoveel mogelijk zijn eigen boontjes dopte en niet teveel rekende op de twijfelachtige bescherming van een stelletje gehuurde soldaten van meestal slecht gehalte. Bovendien paste de weerplicht in het oorspronkelijke feodale systeem van de West-Indische kolonisatie, al waren de kolonisten niet zozeer tot 'manschap' als wel tot agrarische dienstbaarheid gehouden. Door de omstandigheid echter, dat de militaire hulp vanuit het moederland ondanks de regelmatige uitbreiding van de kolonie altijd verre van afdoende was, werd hoe langer hoe meer het accent op de burgerweerbaarheid gelegd.

Toch had de Nederlandse Republiek toen de Provincie Zeeland zich terugtrok uit haar Surinaams avontuur de beste bedoelingen met de verdediging van de kolonie. Ter gelegenheid van de overdracht van het 'voordelig bezit' van Suriname aan de Nieuwe W.I.C. werd door de Staten-Generaal in 1682 een bijzonder octrooi voor deze volksplanting vastgesteld, dat 'ten eeuwigen dage' zou gelden "sonder dat daarvan oyt ofte oyt selfs bij de Machten van deze Landen, ten nadeel van de Opgezetenen aldaer sal mogen werden gerecedeert". Hierbij werd de particuliere 'bezitter' of Patroon van Suriname belast met de algehele militaire bescherming van de kolonie. Artikel xxvii van het octrooi luidde: "Dat het onderhoud van de Forteresse aen de Riviere van Suriname, midtsgaders het maken en onderhouden van alle verdere Fortificatien, by aldien sulcks bevonden soude mogen werden te wesen gerequireert, sal sijn ten laste van voorsz. Compagnie, gelijk oock het Geschut, de Amunitie van oorlogh, de soldijen en het onderhoudt van 't Guarnisoen, ende alles wat relatie heeft tot bescherminge ende defensie van de voorsz. Colonie".

Van dit goedbedoelde voorschrift is nooit veel terecht gekomen. De W.I.C. en haar rechtsopvolger, de Societeit van Suriname,

bleven zich verlaten op de reeds georganiseerde burgerverdediging. De heren directeurs hebben bovendien kans gezien door een eigen interpretatie van het octrooi en hun invloed bij de Staten-Generaal de dure defensie voor een groot deel op de schouders van de kolonisten af te wentelen. Men bleef althans van Nederland uit, de verdediging van de kolonie verwaarlozen al hadden ook de Zeven Provinciën zelf (met uitzondering van Friesland) zich verbonden om de kosten te dragen van één man voor elke compagnie "tot maintien van de Colonie". Noodzakelijkerwijze bleven dus ook de bestaande burger-compagniën belast met hun militaire taak, terwijl de weerplicht in de 18de eeuw zelfs nog belangrijk verder werd uitgebouwd.

De 'Schutterij' of 'Gewapende Burgermagt' was op militaire leest geschoeid en stond onder eigen burger-officieren, die door Gouverneur en Raden werden aangesteld. Deze officieren, de onderofficieren en de vrije schutters moesten zich van de nodige wapening en uitrusting voorzien en ontvingen geen bezoldiging. Zij waren verplicht om, zonodig met hun slaven, de kolonie naar beste krachten te dienen "sonder daervoor eenige weddens of vergeldingen te genieten, maer alleen uyt liefden ten besten van 't gemeen". De gegarandeerde bescherming van de Sociëteit strekte zich naar haar mening niet verder uit dan tot het in stand houden van een klein garnizoen in het *Fort Zeelandia* en het beveiligen van de zeeweg naar Nederland. Voor het overige werd zoveel mogelijk gesteund op de plaatselijke militiën. In tegenstelling tot hun gebruikelijke houding hebben de rijke planters zich uit eigenbelang altijd redelijk van de hun opgedragen defensie-taak gekweten.

In het hoofdplaatsje Paramaribo waren alle ingezetenen schut-terplichtig. De hier geformeerde 3 à 4 compagnien (waaronder een Joodse compagnie), tezamen ongeveer 500 man, hebben vooral in de jaren vóór 1750 een vrij belangrijke rol gespeeld bij de strijd tegen overzeese vijanden. Het afslaan van DU CASSE en van de eerste aanval van CASSARD was voor een groot deel aan de gewapende burgerij van Paramaribo te danken.

De landelijke weerbaarheid had een eigen organisatie. Het plantagegebied buiten Paramaribo was in landstreken of zgn. 'divisiën' verdeeld. Iedere divisie diende een eigen compagnie op de been te brengen, die aangewezen was om er de orde en rust te handhaven en voor de interne verdediging te zorgen. De burgerkapitein en overige officieren van de compagnie waren verder nog belast met allerlei andere werkzaamheden, zoals het toezicht op

de plantages, de controle op de slaven en het innen van contributies, hoofdgeld en andere belastingen. Elke compagnie had een eigen (lage) burgerkrijgsraad.

Tot de eisen, die men aan de plantage-bezitters stelde, behoorde niet alleen het deelnemen met hun blank-officieren en slaven aan bevolen patrouilles of zgn. 'Commando's'; zij waren tevens verplicht op hun gronden of in de omgeving daarvan voor eigen rekening of soms tegen een vastgestelde minimale vergoeding al die maatregelen te treffen of werken uit te voeren, die in het belang van een goede verdediging noodzakelijk werden geacht. De planters van de Cottica en de Perica moesten daarom in 1685 ten behoeve van de bouw van *Fort Sommelsdijk* de nodige houten balken leveren om op de modderige bodem een goed fundament te leggen. Omdat "sodaenige Fortificatie niet en can gedaen werden als door groote quantiteit van menschen en alsoo de aerde van elders aldaer moet gebracht worden, het welck met groote moeyten en excessive costen sal moeten werden gedaen" werd door Gouverneur VAN SOMMELSDIJK bovendien gerequireerd, dat de planters "daertoe soude fourneren de vijftighste slaeff ofte wel een weeck int jaer wercken voor die gene soo vijftigh slaeven machtigh waeren op haer plantagie, en dat voor de tijt van twee jaeren". Tegen het leveren van houten posten, waarvan bereids enige duizenden gereed waren gelegd, had men geen bedenkingen gehad, maar tegen de laatste eis werd door de autonome Politieke Raad (ook wel genoemd Hof van Policie) bezwaren gemaakt, omdat het "opmaecken ende construeeren apendentie ende dependentie van de fortificatie" volgens de inhoud van het octrooi van 1682 toch zeer zeker ten laste van de Societeit behoorde te komen. Deze bezwaren werden door de Gouverneur ongegrond geacht, zijnde het "onmogelijck bij de Societeijt sulx uijt te wercken sonder de hulpe ende assistentie van de planters, 't welck een cleine en geringe last is, en grootelijcx haer Interest en beneficie is, haer volcomentlijck bevrijdende van alle Inlandtse en uijtlandse vijanden". En men heeft dit geslikt! Maar men moest wel. Er werden uit de Nederlanden toch geen versterkingen gestuurd of gelden beschikbaar gesteld ondanks de dringende verzoeken van Gouverneur VAN SOMMELSDIJK, die uiteindelijk zelf nog het slachtoffer is geworden van muitende soldaten.

De volksplanting met haar militaire bezetting van nauwelijks 300 man ontwikkelde zich na VAN SOMMELSDIJK voorspoedig en het vormde aldaer een uitverkoren doelwit voor Franse kapers.

De Fransen waren door de nabijheid van Cayenne beter dan enig ander op de hoogte én van de belangrijkheid van de landbouw én van de slechte staat van de verdediging. Gedurende de 9-jarige oorlog (1688–1697) en de Spaanse Successie-oorlog (1702–1713) hebben de Fransen dan ook verschillende pogingen gedaan Suriname op grond van het oorlogsrecht in bezit te krijgen of in ieder geval te plunderen. Men heeft zelfs nog getracht de zoon van VAN SOMMELSDIJK, de Markies DE CHATILLON, over te halen gemene zaak met hen te maken.

Op 6 mei 1689 zeilde een Franse vloot van 9 oorlogsschepen en één bombardeergaljoot onder Admiraal DU CASSE de Suriname-rivier op. Het *Fort Zeelandia* doorstond een 3-daags bombardement. Daar de weerstand, vooral ook van de zijde van de burgerij, zeer effectief bleek, moest DU CASSE met zo'n haast weer zee kiezen, dat één van zijn schepen op een modderbank bleef steken en zich over moest geven.

In 1696 is nog de Franse Admiraal GENNIS van plan geweest om vanuit Cayenne met een niet onaanzienlijke vloot Suriname aan te tasten. Hij heeft daar echter van afgezien bij het verneemen, dat er een 2-tal grote oorlogsschepen aan de mond van de Surinamerivier lagen.

Na een aantal jaren van rust kwam toen op 8 juni 1712 de vrijbuiters JACQUES CASSARD, die de vrijheid had om uit naam van Frankrijk te handelen, met enkele schepen de Suriname-rivier opvaren. Maar de tegenstand, die werd geboden, was zo krachtig, dat CASSARD na een paar dagen weer zee moest kiezen.

Reeds sedert 1689 was er geregeld bij de Directie der Societeit aangedrongen op verbetering van de staat der defensie. Na de mislukte aanval van CASSARD richtten de burger-officieren, die daartoe door de ingezetenen waren gemachtigd, zich tenslotte met een adres tot de Staten-Generaal. Na breedvoerig te hebben gewezen op de belangrijkheid der kolonie en op het voordeel, dat Nederland daarvan trok, beklagden zij zich over het verzuim van de Societeit niet voor genoegzame verdedigingswerken te hebben gezorgd en over de onbillijkheid, dat de kolonisten bezwaard werden met het leveren van bouwstoffen en het afstaan van slaven om het bestaande tenminste nog enigermate in goede staat te houden. Behalve het beklag over het verwaarlozen van de bescherming der kolonie werd verder nog bezwaar gemaakt tegen willekeurige belastingen en andere inbreuken op het octrooi van 1682. Men eiste tenslotte, dat de Societeit zou worden verplicht de forteresse behoorlijk te doen onderhouden en dat de

600 man troepen, die er op papier behoorden te zijn, ook inderdaad aanwezig waren en op sterkte werden gehouden.

De Heeren Hoog Mogenden stuurden de adressanten met een kluitje in het riet, maar ondertussen was de klap al gevallen. CASSARD was op 8 oktober van hetzelfde jaar 1712 teruggekomen met een eskader van 8 grote oorlogsschepen, bewapend met 336 stukken geschut, en nog 30 kleinere vaartuigen met 3000 soldaten aan boord. De kolonie moest wel voor deze overmacht zwichten en werd gedwongen een verdrag te sluiten tot betaling van geld, goederen en slaven tot een totale waarde van ongeveer f 750.000. Deze brandschatting kwam bij omslag neer op 8 tot 10% van het kapitaal der ingezetenen en dienovereenkomstig werd een belasting uitgeschreven.

Door die belasting namen ontevredenheid en misnoegen in Suriname belangrijk toe. Tal van kolonisten beschouwden zich niet verplicht tot het betalen van de belasting en waren van oordeel, dat de Societeit deze last zelf maar moest dragen omdat zij niet voor behoorlijke verdedigingswerken had gezorgd. Hiertoe was zij volgens het octrooi immers verplicht en bovendien herhaaldelijk aangemaand. Opnieuw werd een brief geschreven aan de Staten-Generaal waarin de klachten, die al door de burger-officieren namens de kolonisten naar voren waren gebracht, werden herhaald. Nu werd echter ook nog vergoeding geëist van alle onkosten en schade, die men door de inval van CASSARD geleden had en voorts teruggave van de gelden, die men had moeten opbrengen.

De H.H.Mog. beslisten andermaal in het voordeel van de Directie der Societeit, die naar hun mening onrechtvaardig beschuldigd werd en dus ook niet tot teruggave of vergoeding verplicht kon worden. Kort daarna volgde een aanschrijving van de Staten-Generaal van 28 december 1713 aan Gouverneur en Raden om de ingezetenen van Suriname nogmaals te vermanen zich stipt aan vroegere bevelen te houden en hun op te dragen om de achterstallige schuld aan de Societeit, zowel wegens hoofdgelden als wegens gekochte maar nog niet betaalde slaven – van welke betaling men zich op grond van schuldvergelijking ontslagen achtte – te betalen. Verder werd over het punt van de aanbouw van behoorlijke verdedigingswerken gezegd, dat de belangrijkheid hiervan wel werd erkend, doch dat de kolonisten zich daaromtrent maar met de Directie van de Societeit moesten trachten te verstaan. Met name moest men over de wijze, waarop dit diende te geschieden en over het bedrag van ieders aandeel in de

kosten van de verdedigingswerken in overleg treden met deze Directie en met de H.H.Mog. zelf.

Door over en weer gepraat verliep een hele tijd. In de kolonie wilde men zich er niet over uitlaten hoeveel men eventueel bereid was bij te dragen voor de noodzakelijke verdedigingswerken. Er heerste bovendien in Suriname weinig eensgezindheid. Voortdurende twisten en onenigheden tussen de inwoners onder elkaar en met de autoriteiten maakten de zaken niet eenvoudig. De heren directeuren in Nederland zagen wel in, dat het zaak was "hunne gedachten te laten gaan, hoe en op wat wijze de kolonie op 't spoedigste" en vooral op het "onkostelijkste zoude kunnen worden versterkt en voor alle aanvallen zooveel mogelijk bewaard" en besloten tenslotte de eerste stap te doen. Door al het vruchteloos onderhandelen zou misschien de gelegenheid voorbijgaan om nog bijtijds de kolonie in behoorlijke staat van tegenweer te brengen en de kans worden gelopen bij de eerste de beste aanval alles te verliezen. De Directie van de Societeit zond daarom op eigen kosten de vestingbouwer ingenieur DRAAK uit naar Suriname om de zaak op te nemen en advies uit te brengen over de fortificatiën, die voor een goede verdediging waren vereist.

Het oude verdedigingssysteem had in die tijd reeds vrijwel afgedaan. Door het poldersysteem, dat door VAN SOMMELSDIJK was ingevoerd, had het gecultiveerde gebied zich geleidelijk meer naar het lage kustgebied verplaatst. Aan de benedenstroom der grote rivieren lag nu de rijkdom van de kolonie. Het *Fort Zeelandia*, eertijds de bewaker van de toegang tot de volksplanting, lag feitelijk midden in dit zich ontwikkelende kustgebied en verloor daardoor steeds meer zijn waarde voor de verdediging. Dit was evenzeer met *Fort Sommeldijk* het geval. Een ander, dichter bij de zee gelegen vestingwerk was een dringende eis, maar dat betekende een dure aanleg van fortificatiën ergens in de weke modder van het vloedbos.

II. DE BOUW VAN HET FORT

Reeds HERLEIN pleitte, in zijn boek uitgegeven in 1718, voor de bouw van een nieuw fort aan de samenvloeiing van de rivieren Suriname en Commewijne "alwaar nu het Krabbe-Bos leid". Volgens hem was de grond er "tot het aanleggen van een Vesting wel eenigzins onbekwaam, als wezende moerassig en slijkerig, lopende door de Vloed t'elkens onder, maar zou door ingeheid Paalwerk wel goed gemaakt kunnen worden. Aan de overkant

van 't Krabbe-Bos, ook op de Gaar-Vliet der gemelde Hooft-Rivieren, konde insgelijks een Kasteel van groot gewigt tot beveiliging van die beide Stromen gebouwt worden. De onkosten, tot zo een werk vereischt, zoude volgens gemaakte Calculatie 300.000 Guldens, of iets meer belopen. Zo zulks eens uitgevoerd wierde, was de Volk-Plantinge niet als met over-grote Zee-magt aan te doen, dewijl dan gene Schepen de Stromen aan de eene of andere kant zouden kunnen opkomen, of een Landinge ondernemen, zonder zig bloot te stellen voor 't Geschut van die Vestingen. Welkers aangelegentheidt, of liever nootzakelijkheid men wel kan afmeten uit de onderneming der Franschen tegens deze Colonie".

Door DRAAK werd na plaatselijke oriëntatie in overleg met de Directeur-Generaal DES ROSQUES een plan tot verbetering van de oude en het aanleggen van nieuwe fortificatiën aan partijen voorgelegd. Als hoofdverdedigingswerk werd een regelmatig vijfhoekig fort voorgesteld aan de samenvloeiing van de Suriname- en Commewijnerivier op ongeveer 7 mijl van de monding, de plaats dus die ook al door HERLEIN was aangegeven. De totale kosten om de verdediging op peil te brengen werden begroot op ongeveer f 800.000.

Men was er zich in de kolonie zeer wel van bewust, dat er eindelijk iets gedaan moest worden. Suriname bereikte een steeds hoger welvaartspeil en stond als het ware open voor iedere vrijbouter. Om echter zelf een deel van de benodigde kosten op te brengen stootte nog steeds op vrij grote tegenstand. Vooral de klik der allerrijkste planters, die dus ook het meeste zouden moeten bijdragen, werkte de zaak tegen. Juist zij zaten door hun welstand in de Koloniale Hoven en hebben door hun invloed de onderhandelingen met de Societeit zeer lang kunnen ophouden. Maar na veel touwtrekken tussen de directeuren van de Societeit en de vertegenwoordigers van de kolonisten werd men het tenslotte door de nood gedrongen toch eens over de kosten der verdedigingswerken en de verdeling der lasten. Op 8 december 1733 werd de overeenkomst dienaangaande gesloten, die door een resolutie van de Staten-Generaal van 19 december 1733 werd goedgekeurd en bekrachtigd.

Volgens de bepalingen van het accoord was de Societeit verplicht om bekwame werklieden en bouwstoffen te leveren, terwijl de kolonie diende zorg te dragen, dat er steeds een voldoende aantal slaven voor alle verdere diensten beschikbaar was. De Societeit zou voorts 7 jaren lang – in welk tijdsverloop alles voltooid moest zijn – ieder jaar f 20.000 als haar aandeel in de kosten bij-

dragen. Aan de andere kant moest de kolonie gedurende die tijd jaarlijks f 60.000 als bijdrage opbrengen.

De voorbereiding van de plannen werd toen met voortvarendeheid ter hand genomen. Verschillende ingenieurs kwamen uit Nederland om het plan van DRAAK nader uit te werken. Het hoofdverdedigingswerk, dat men '*Nieuw Amsterdam*' besloot te noemen, was geprojecteerd op een modderbank, die bekend stond als Tijgershol. Deze naam was al zeer oud, want op Engelse kaarten van vóór 1667 staat de plek al aangegeven als 'Tygershoole'. Kostbare funderingswerken waren nodig op deze slappe grond, maar de strategische ligging van het fort was hoofdzaak en daarvoor moest men zich wel de nodige kosten en inspanning getroosten. De uitvoering van het werk werd opgedragen aan ingenieur DES MARETS.

De eerste steen van het *Fort Nieuw Amsterdam* werd in december 1734 gelegd door Gouverneur JACOB ALEXANDER HENRY DE CHEUSSES gedurende diens bijzonder korte bestuursperiode van nauwelijks anderhalve maand. De bouw verliep veel minder vlot dan men zich dat voorgesteld had. Inplaats van 7 jaar heeft men er bijna 13 jaar over gedaan. Behalve onvoorziene technische moeilijkheden waren het vooral ook de voortdurende geschillen tussen de Societeit en de kolonie over het werk en over de kosten, die tot de vertraging aanleiding hebben gegeven. Men twistte telkens over de huurprijs en het aantal der voor het werk te leveren slaven, terwijl bovendien de jaarlijkse geldelijke bijdrage van de kolonisten nog al wat te wensen overliet. De heren planters saboteerden de betalingen aan de speciaal voor deze bijdrage in 1733 ingestelde 'Contributiekas', een eigen koloniale kas waarmee de Societeit geen bemoeienis had. Zo moesten zelfs Gouverneur en Raden uitdrukkelijk in hun vergadering van 13 februari 1741 constateren, dat aan deze kas "tot schande van de Colonie" zeer slecht werd betaald.

Om aan de gedurige klachten en moeilijkheden een einde te maken zond de Societeit in 1742 een bekwaam man als Mr. JOAN JACOB MAURICIUS als Gouverneur-Generaal naar Suriname. Onder zijn bestuur (1742-1751) werd het fort eindelijk afgebouwd hetgeen mede te danken was aan zijn direct ingrijpen in de leiding van de uitvoering. MAURICIUS zelf sloeg echter de waarde van het *Fort Nieuw Amsterdam* niet hoog aan blijkens een uitspraak in zijn journaal van 8 maart 1746: "In 't geheel sie ik die fortesse

aan met oogen van verdriet, als een lastig houkind, sonder dat het nut ooit geproportionneerd sal weesen na de kosten”.

MAURICIUS achtte dan ook de kolonie onvoldoende beveiligd door het nieuwe fort alléén. Daar hij bang was, dat het geschut van *Nieuw Amsterdam* niet ver genoeg zou reiken om schepen met weinig diepgang af te weren, stelde hij in juni 1744 voor om aan de overkant aan de westelijke oever van de Surinamerivier een steunfort aan te leggen. Ondanks heftige tegenstand van de kolonisten, die opzagen tegen de kosten, heeft MAURICIUS zijn plan kunnen doorvoeren. Het steunfort kwam althans vóór 1748 tot stand en werd door hem ‘*Purmerend*’ genoemd, naar de stad, waar hij vóór zijn vertrek naar Suriname burgemeester was geweest. Deze redoute is blijkbaar grotendeels op kosten van de nieuwe plantages in de door hem opengelegde Commewijne gebouwd. Ingevolge de Societeits-resolutie van 7 april 1745 waren namelijk alle concessionarissen van nieuwe gronden aan deze rivier gehouden om, wanneer het nodig zou worden geoordeeld enige “Reduit, Sterkte of Forteresse aan de mond van de Riviere Commewine en Suriname tegenover de Forteresse Amsterdam [aan te leggen] . . . tot verzekering en dekkinge van dit Terrain” voor drie kwart in de kosten daarvan te contribueren. Omdat men zulke slechte ervaringen had opgedaan met de Contributiekas werd deze verplichting voor alle zekerheid ook in elke grondbrief voor de nieuwe gronden ‘geinsereerd’ en zodoende nog het bezit van die gronden van een behoorlijke betaling afhankelijk gesteld. Een vierde part van de kosten nam de Societeit voor haar rekening. Op een soortgelijke wijze moet later tussen de jaren 1754 en 1756 onder Gouverneur VAN DER MEER aan de oostkant van de Surinamerivier een tweede steunfort, de *Redoute Leyden*, zijn aangelegd. Beide redouten waren evenals het hoofdfort zelf “in laag en verdronken land opgeworpen”. Om de forten te waarschuwen bij het verschijnen van vijandelijke schepen voor de Surinaamse kust bleef de *Brandwacht* aan de Motkreek als militaire uitkijkpost gehandhaafd.

Ook de burgerverdediging tegen buitenlandse vijanden werd door MAURICIUS niet vergeten. Nog tijdens de bouw van *Fort Nieuw Amsterdam*, in 1744, werd een nieuw reglement voor de burgermilitie uitgevaardigd, waarbij de discipline nog strakker werd georganiseerd. In sommige gevallen konden lijfstraffen en zelfs de doodstraf worden toegepast. Voorts werd bepaald, dat ‘in cas van alarm’ de burgers zich ter verdediging naar het nieuwe fort hadden te begeven. Tegen deze maatregel hadden de kolo-

nisten echter grote bezwaren, omdat dit betekende, dat men juist in tijden van gevaar de eigen plantages geheel onbeschermd zou moeten achterlaten. De burger-officiëren deden toen het voorstel om de defensie-maatregel te herzien en te bepalen, dat in geval van alarm alle militairen de nieuwe forten bezetten, terwijl de burgers dan *Zeelandia* en *Sommelsdijk* zouden verdedigen. Bij onverhoopte verovering van *Fort Nieuw Amsterdam* bleef er zo nog een kans, dat Paramaribo werd behouden of althans gunstiger voorwaarden van de aanvaller konden worden bedongen. Eventueel konden nog goede sterke slaven ter verdediging van *Nieuw Amsterdam* worden afgestaan. MAURICIUS was niet ongenegen dit voorstel in overweging te nemen, maar door allerlei andere moeilijkheden is hier niet veel van gekomen.

Het was voor de Gouverneur-Generaal inderdaad geen gemakkelijke tijd. Tot na de voltooiing van *Fort Nieuw Amsterdam* werd door de kolonisten in Suriname ruzie gemaakt over de betalingen en de gemaakte kosten. De geschillen liepen zo hoog, dat tenslotte de tussenkomst van de Staten-Generaal werd ingeroepen. Na langdurig over en weer schrijven werd uiteindelijk op 6 maart 1748 een nader accoord over deze kwestie bereikt onder goedkeuring van de H.H.Mog. (16 jan. 1749). De overeenkomst werd gesloten door de Gouverneur als vertegenwoordiger van de Sociëteit met de Raden van Politie (= bestuur) voor de ingezetenen. Bepaald werd, dat de nu gereedgekomen forten *Nieuw Amsterdam* en *Purmerend* steeds in goede staat van tegenweer zouden worden gehouden en wel op kosten van de Sociëteit en de burgerij, ieder voor de helft. Voorts werd besloten, dat *Sommelsdijk* als verdedigingswerk zou worden verlaten, hetgeen ook, zoals reeds eerder gezegd, is gebeurd.

Door de nieuwe overeenkomst waren de zaken voor het ogenblik wel geregeld, maar de bestaande ontevredenheid in Suriname was er nog niet mee weggenomen. De reeds jaren eerder 'geventileerde' grieven van de kolonisten over het betalen van de brand-schatting aan CASSARD werden telkens weer opgehaald en vonden gemakkelijk nieuw voedsel. De Gouverneur-Generaal moest het persoonlijk ontgelden en het is de kliek der ontevreden planters tenslotte nog gelukt door allerlei lasterlijke verdachtmakingen MAURICIUS voortijdig weg te werken.

Maar het *Fort Nieuw Amsterdam*, voltooid in 1747, stond er: een spectaculair en voor die tijd sterk en goed aangelegd fort, dat van grote militaire waarde was tegen een buitenlandse vijand. Het was afdoende in staat de twee directe toegangen tot het toen-

tertijd gecultiveerde gebied van Suriname voor elke agressor af te sluiten. Het vaarwater noodzaakte de schepen dicht langs het fort te varen, terwijl de voorgelegen modderbank elke directe aanval op de wallen, zelfs met sloepen, belette. Zonodig konden ook nog de beide overliggende redouten door een kruisvuur steun verlenen. HARTSINCK geeft ervan uit de tijd vóór 1770 de volgende omschrijving:

“Dit Fort beschermt de Ingangen van beide de Rivieren [Suriname en Commewine], en voor het zelve ligt een wyd uitgestrekte Modderbank, die zelfs niet toelaat dat de werken met platboomde Vaartuigen den meesten tyd kunnen genaderd werden; gelyk ook de overliggende Redouten Purmerend en Leiden, tusschen welke beide, de Schepen door moeten, en by den minsten zwaay vast raaken, 't geen dikwyls gebeurt, voor al alsze de Commewine open krygen, waaruit altyd valwinden komen”.

“Deeze Fortres is een regelmaatige vyfhoek van Aardewerk, wel drie quartier uren in den omtrek, bestaande uit vyf Bolwerken met genoegsaam metaalgeschut van 24 en 18lb bals voorzien; de-zelve is omgeeven met extra breede Watergragten, en een bedekte weg en glacis, in welke drie places d'Armes of Wapenplaatsen zyn, waar van twee de Rivier van Suriname en een de Commewine bestryken, met behoorlyke traversen of afsnydingen versterkt, het glacis rust op een wal van Rotssteen, onder water, tegens het wegzakken. Regt voor de punt welke deeze Rivieren maaken, legt de gemelde Modderbank alwaar een Sluys in het glacis is gelegd, om het Water in de Gragten te verversschen, en het omgelegene Land onder te zetten; van deze Sluis af tot aan de Wapenplaats langs Suriname, ligt een Battery met zwaar Geschut voorzien. Binnen deeze Fortresse zyn de Wooningen der Hoofd-Officieren en Casernen voor de Soldaaten, een Smeedery, Timmerloots, en genoegsaame Magazynen; als mede een Koorn-Windmoolen, Kruitmagazyn, en een Regenbak van meer dan duizend Tonnen water. Midden door het Fort loopt een Weg beplant met Oranjeboomen, langs welke men over een Brug, die over de Gragten legt, naar de Societeits Kostgronden kan gaan, als mede na de Landingplaats over een gegraven Kanaal, dat met een Winkelhaak in de nabygelegene Kreek uitwatert, zo als in de nevensgaande Grondtekening werd aangewezen”.

WOLBERS zegt driekwart eeuw later, na een beschrijving van het fort te hebben gegeven, dat deze vesting, de sleutel der kolonie, gebouwd op een zeer lage moerassige grond, de ontwerpers en uitvoerders tot eer strekt, en daar in het verre westen staat

als een blijk van hetgeen Nederlandse volharding (met het oog op de moeilijkheden en bezwaren, waarmee men bij de bouw te kampen had) in die tijd vermocht.

III. DE SITUATIE IN DE 2DE HELFT VAN DE 18DE EEUW

De vaste bezetting van het *Fort Nieuw Amsterdam* bestond meestal uit een vrij klein detachement geregelde troepen onder commando van een artillerie-officier (in 1751 1 luitenant en 54 minderen). Alle voorbijvarende schepen waren verplicht hun natievlag te tonen en elk een saluut van zeven schoten af te geven. Dit compliment werd door het fort beantwoord met drie schoten van de batterij en het hijsen van de vlag op de wallen.

Voor het onderhoud van de vestingwerken had men de beschikking over een aantal Societeitsslaven, die evenwel door de kolonie moesten worden bekostigd. Deze slaven hadden vrij uitgestrekte kostgronden achter het fort. Daar was ook de toegangspoort van waaruit het garnizoen, ook in geval van nood, via een weg en een kreek contact kon blijven houden met de gemeenschap.

De overige militairen waren over *Zeelandia* en de verschillende posten langs de rivieren verdeeld. Met het bevel over de hele krijgsmacht en het toezicht over de verdedigingswerken was de 'Commandeur' belast, een beroepsofficier met de rang van kolonel, die de tweede man was in de kolonie en vervanger van de Gouverneur. De 'staande armee vrijwilligers' moest in die tijd eigenlijk uit 1200 man bestaan en 2 bataljons van ieder 6 compagniën uitmaken, maar hoogst zelden was deze sterkte voltallig en slechts een gedeelte, soms nauwelijks de helft, kon in het veld gebruikt worden. De ziekte- en sterftcijfers waren bijzonder hoog. Het korps had sommige zeer goede en bekwame officieren, waarvan verschillende het tot Gouverneur gebracht hebben, maar voor het overige bestond het uit soldaten die, op enkele uitzonderingen na, tot het uitschot van de Europese natiën behoorden. Het kleine korps artilleristen, sedert 1699 afzonderlijk georganiseerd, vormde een goede uitzondering en werd als keurbende beschouwd.

Bij de voltooiing van *Nieuw Amsterdam* waren er maar 300 man Societeitstroepen in de kolonie gestationeerd. Deze werden in 1751 versterkt door een contingent Staatse troepen van 400 man, dat op verzoek van de ontevreden ingezetenen werd gestuurd, die dan ook drie kwart van de kosten voor hun rekening

moesten nemen. Bij het vertrek van deze kostbare hulp in 1754 werd door de Societeit besloten de daadwerkelijke krijgsmacht op 600 man te brengen.

Het noodlot wilde, dat de kolonie gedurende de onderhandelingen over de fortificatiën, tijdens de bouw van het *Fort Nieuw Amsterdam* en nog heel wat jaren na de voltooiing daarvan, nauwelijks last heeft gehad van een buitenlandse vijand, maar wel voortdurend te kampen had met steeds sterker wordende binnenlandse tegenstanders: de Marrons. Typisch is, dat deze Marrons juist ook door de aanval van CASSARD een daadwerkelijk gevaar begonnen te vormen. Voordien – men had immers sedert 1685 geen last meer van de Indianen – had men alleen te doen gehad met betrekkelijk kleine groepjes weggelopen negerslaven, die zich in de bossen schuil hielden. Bij de brandschatting in 1712 hadden toen meerdere kolonisten, om niet alles te verliezen, zelf hun slaven het bos in gestuurd. Toen deze slaven zo van de vrijheid hadden geproefd keerden velen ervan na het vertrek van CASSARD niet meer naar hun meesters terug, maar versterkten de gelederen der Marrons, die daardoor een macht gingen vormen, waarmee terdege rekening gehouden moest worden. Zij traden ook steeds drierster op, stroopten regelmatig al moordend en brandstichtend afgelegen plantages af en roofden er de wapens, terwijl de aanwezige slaven werden bevrijd en meegenomen. Andere slaven ontvluchtten zelf en voegden zich bij hen, zodat hun aantal zo niet vermeerderde dan toch op peil bleef.

Het optreden tegen de Marrons vormde een hoe langer hoe groter probleem. Zij waren in hun onbekende schuilhoeken, beschermd door bossen, zwampen en muskieten, nauwelijks aan te tasten. Alleen al de bewaking van het uitgestrekte plantagegebied tegen hun aanvallen eiste een groot aantal soldaten, dat over tal van uit elkaar gelegen posten versnipperd moest worden. Met het beschikbare aantal militairen was het ten enenmale onmogelijk om de aanvallen afdoende de kop in te drukken. De militaire leiding beperkte zich daarom tot het bezetten van een minimum aantal posten en concentreerde zich zoveel mogelijk op snelle tegenacties. De rest van het werk werd overgelaten aan de schutterijen.

De sterkte van de burgerweerbaarheid buiten Paramaribo bestond toen uit 11 compagnieën. De kapiteins der burger-compagnieën waren gehouden regelmatig het aantal blanken en slaven op te geven, dat zich op de plantages en gronden in hun divisie

bevond, opdat aan de hand daarvan o.a. het aantal te commanderen personeel "tot het werken aan de fortificatiën of tot het doen van bostogten" kon worden vastgesteld. Behalve gewapende diensten en arbeid werd van de planters verder nog gevorderd, dat zij op hun gronden in het belang van troepenverplaatsingen de nodige patrouillepaden en vaarkanalen aanlegden en onderhielden, kreken schoon hielden, enz. Zo moest op ieder plantage over het voorland langs de rivier "een bequaame Land- en Rijksweg voorsien van sufficente bruggen" worden aangelegd, die aansloot op die van de buurlanden.

Voor de extra kosten verbonden aan het uitzenden van patrouilles en strafexpedities moesten de planters dan nog aan een aparte heffing voldoen ten behoeve van de zgn. 'Weglooperskas', een koloniale kas ingesteld door Gouverneur en Raden op 3 juli 1750. Tenslotte kwam daar verder nog bij, dat de onderhoudskosten van de militaire troepen en van de fortificatiën, ondanks het mooie artikel xxvii van het octrooi, toch voor de helft voor rekening van de kolonisten kwamen. Als men bedenkt, dat boven dit alles nog de schuld voor de aanleg van *Nieuw Amsterdam* moest worden betaald, waarvoor in 1754 extra belastingen werden ingevoerd, dan is het niet zo heel vreemd, dat de Surinaamse kolonisten van tijd tot tijd rebelleerden.

Het twistpunt was altijd weer artikel xxvii van het octrooi. "Het verschil over de verdediging der kolonie was eene bron, waaruit onophoudelijk twist en tweedragt ontstond" wordt terecht door WOLBERS opgemerkt. Toen Gouverneur VAN DER MEER in 1754 zich op grond van geruchten, dat de Spanjaarden aan de Orinoco vijandelijke bedoelingen hadden tegen de Nederlandse koloniën, verplicht achtte allerlei voorzorgsmaatregelen te nemen, kwam direct het oude zeer weer bloot. Het Hof van Policie maakte bezwaar tegen de kosten en stelde zich op het standpunt, dat die ten laste van de Societeit behoorden te komen. De geruchten bleken tenslotte vals te zijn en men kon verdere maatregelen al spoedig staken, maar dit tekent wel de situatie.

De strijd ontbrandde eerst recht, toen Gouverneur CROMMELIN in de zitting van het Hof op 11 februari 1760 meedeelde, dat de Directie van de Societeit in overleg met enige Amsterdamse kooplieden, die belangen hadden in Surinaamse plantages, besloten had een versterking van 600 man troepen naar Suriname te sturen. Hoewel de krijgsmacht hierdoor eigenlijk pas op het juiste peil werd gebracht had de Societeit dus buiten de kolonie om een beslissing genomen, die een zwaardere belasting voor de

ingezetenen betekende. De Raden waren pijnlijk op de tenen getrapt en reageerden met het bericht, dat zij van oordeel waren, dat er volstrekt geen behoefte bestond aan versterking van de krijgsmacht met het oog op de vredesonderhandelingen met de Marrons, waardoor minder commando's in de toekomst nodig zouden zijn. Naar hun mening werden de ingezetenen door de troepenversterking maar nodeloos met meer kosten bezwaard. Dit standpunt van de Raden werd echter door de heren directeurs in Nederland kennelijk naast zich neergelegd, want reeds op 26 juni 1760 berichtte CROMMELIN, dat het plan van de troepenversterking toch ten uitvoer zou worden gelegd en dat men reeds de approbatie van de Staten-Generaal ervoor had verkregen. Het is wel enigszins begrijpelijk, dat de verontwaardiging der Raden toen het toppunt bereikte. De Societeit had immers hen, 'die toch met den Gouverneur de wettige regering van Suriname uitmaakten', volkomen genegeerd. De Raden rekenden het tot hun plicht 'tegen alle infractie van het octrooi te waken' en in dit geval nu had naar hun mening de Societeit een infractie gepleegd, die alle voorgaande ver te boven ging. Men was zelfs nog van plan te gaan demonstreren, maar de Gouverneur heeft de Raden daarvan afgehouden. Toen de troepen eindelijk kwamen hadden zij uit nijd nog allerlei aanmerkingen. Bij de werving bijv. zou slecht zijn toegezien, zodat verscheidene kinderen, ouden van dagen en andere voor de strijd onbekwame soldaten waren gezonden. Na nog vele protesten legden de Raden zich tenslotte pas op 14 juli 1762 bij de beslissing van de Staten-Generaal neer.

Intussen bleef de strijd tegen de Marrons schatten kosten. De enige oplossing zou zijn om vrede te sluiten, maar daar wilden de planters heel lang niets van weten. MAURICIUS heeft reeds getracht zulk een vrede te sluiten en het is hem inderdaad gelukt op 20 september 1749 met ongeveer 1600 Weglopers in de Boven-Suriname tot een vergelijk te komen. Door de tegenwerking, die hij ondervond, werd deze eerste vrede echter weer spoedig verbroken. Pas een tiental jaren later slaagde CROMMELIN er weer in een aantal Bosnegers te 'bevredigen'. Met de beide voornaamste stammen werden vredesverdragen gesloten, nl. met de Aucaners in 1760 en met de Saramaccaners in 1762. Hiermee was evenwel de strijd geenszins geëindigd, want de overige Weglopers bleken nog zoveel overlast te kunnen veroorzaken, dat de kostbare binnenlandse verdediging nauwelijks kon worden vermindert. Het weglopen van slaven hield aan en was niet tegen te houden.

Er werd in de volgende jaren een verbitterde binnenlandse strijd gestreden, waarbij het bericht van de ernstige slavenopstand in het naburige Berbice in 1763 niet naliet grote indruk te maken. Niet alleen in de Cottica en de Perica stroopten benden Weglopers, maar zij kwamen zelfs tot achter Paramaribo. Hun aantal vermeerderde voortdurend en men zag zich tenslotte genoodzaakt hulptroepen uit Nederland te vragen. Andere maatregelen waren o.a. de op 6 december 1770 ingevoerde dienstplicht voor vrije kleurlingen, die tot een Korps Vrije Negers en Mulatten (ook wel genoemd Korps Vrijnegers) werden gevormd, een afdeling van ongeveer 150 man tot versterking van de buitenposten. Op voorstel van Gouverneur NEPVEU werd bovendien een Vrijkorps van negerslaven opgericht bestaande uit door de kolonie tegen hoge prijzen aangekochte slaven, die de vrijheid verkregen door dienst te nemen. Op 15 juli 1772 had op *Fort Nieuw Amsterdam* de keuring en taxatie van de slaven plaats en werden de eerste 116 man tot een vrijkorps geformeerd. Enige dagen later werd het korps tot 300 man uitgebreid. Dit korps, ook wel genoemd Korps Zwarte Jagers, werd steeds op sterkte gehouden en heeft de planters uitstekende diensten bewezen. Het vrijkorps bleek belangrijk effectiever dan de burger-patrouilles, die meestal op niets uitliepen.

Van 1772 tot 1778 hebben de hulptroepen uit Nederland ter versterking van de Societeitsbataljons aan de strijd deelgenomen. Dit waren wederom dure Staatse troepen, die met de later gezonden aanvullingen totaal ongeveer 1600 man bedroegen. Het restant daarvan, dat na afloop naar Nederland terugkeerde, telde echter maar een trieste paar honderd man. De strijd was toen echter eindelijk beslecht, waaraan het door NEPVEU van 1774 tot 1778 met ongelooflijk veel moeite en kosten aangelegde 'cordon van binnenlandse defensie' niet weinig heeft bijgedragen. Dit cordon was een militaire weg van ongeveer 94 km lengte, bezet door wachtposten en piketten rondom het hele bebouwde gebied van de kolonie, teneinde de plantages te beschermen en tegelijk het weglopen te beletten. Het liep van Jodensavanah (Gelderland) tot de zee (Oranje) en had aanvankelijk een bezetting van ruim 1100 man. Bovendien had men de Boven-Suriname en de Saramacca verenigd door het zgn. Oranjepad, dat van Rama tot Saron liep en dat ook met militaire posten was versterkt.

De strijd tegen de Weglopers heeft verder geen rol van betekenis meer gespeeld, maar intussen was de kolonie door de buitengewone kosten van de hulptroepen, het Vrijkorps en het cordon

economisch volkomen aan de grond geraakt. De prijzen van de koloniale producten waren bovendien gedaald en de crisis op de Amsterdamse beurs in 1773 had het vertrouwen in de credietwaardigheid van Suriname ernstig geschokt. De kolonie is deze klappen feitelijk in geen 175 jaar te boven gekomen.

Hoewel de strijd tegen de Marrons de volle aandacht opeiste, heeft men zich intussen in Suriname meermalen bezorgd gemaakt ook in een buitenlands conflict te worden betrokken. Er stonden de kolonie toen geen oorlogsschepen ter beschikking, terwijl de particuliere schippers meestal niet genegen waren medewerking te verlenen bij de maatregelen, die men meende te moeten treffen zodra er weer eens een oorlogsgerucht de kolonie bereikte. Men heeft daarom op 6 mei 1756 tot de Societeit een verzoek gericht om 2 oorlogsschepen te zenden, die waarschijnlijk niet zijn gestuurd. Daadwerkelijke strijd tegen buitenlandse vijanden heeft men toen echter ook niet behoeven te voeren. Toch had elke oorlog tussen de koloniale mogendheden in Europa rechtstreeks of zijdelings invloed op de kolonie.

Zo heeft men tijdens de oorlog tussen Engeland en Frankrijk van 1755–1763, waarbij Nederland niet betrokken was, vrij veel overlast gehad van Franse kapers, die aan de mond van de Suriname-rivier kruisten en jacht maakten op Engelse schepen met lading voor de kolonie aan boord. Men kreeg hierdoor in Suriname schaarste aan proviand en onder meer ook aan paarden, die voor het in beweging brengen van de suikermolens onontbeerlijk waren. Van tijd tot tijd verscheen wel een Franse kaper in de rivier en vroeg verlof om, na de gevangenen aan land te hebben gezet, de op de Engelsen buitgemaakte goederen te verkopen, maar dit streed tegen de tractaten en werd niet toegestaan. Men hield in de kolonie stipte onzijdigheid in acht, terwijl de Fransen in strijd met de tractaten de Engelse schepen soms in de Surinamerivier en dus op neutraal gebied vervolgden tot onder het geschut van *Nieuw Amsterdam*. Dit lokte protest uit, maar daar is het bij gebleven.

In 1767 besloot men zich in de kolonie ongemerkt in staat van tegenweer te stellen in verband met tijdingen, dat Engeland in het geheim van plan was Suriname aan te vallen. Ook dit bleek weer loos alarm te zijn. Daarna, gedurende de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1775–1783), had men weer eens overlast van kapers, zowel Noord-Amerikanen als Engelsen. Ook deze vervolgden elkaar soms tot onder het geschut van het *Fort Nieuw Amsterdam*.

De totale bezetting van het fort en de beide redoutes samen was in die tijd slechts 66 man. *Purmerend* en *Leyden* waren ieder met een korporaal en 3 man bezet. Toen er in 1778 een Nederlands oorlogsschip kwam om zonodig assistentie te verlenen werd de zwakke bezetting van het fort met 30 grenadiers van dit schip versterkt plus nog een 20-tal man Societeitstroepen. De kapitein van het schip weigerde echter onder allerlei 'frivole' uitvluchten aan het verzoek van de Gouverneur te voldoen om aan de monding van de Suriname-rivier te gaan liggen. Hij gaf daarentegen het advies, dat de kolonie zelf maar een gewapende bark aan de monding stationeerde, maar dit vond men te duur want "voor een kleyn vaartuijge, dat nog weynig dienst kan doen, wordt / 10.000 gevraagd en dan nog moet het geëquipeerd en bewaapend worden". Men besloot echter na lang wikken en wegen toch maar te trachten ergens een gewapend vaartuig te kopen tegen de "meest convenabelste prijs".

Kort daarop brak er een oorlog uit waar Suriname wèl direct bij was betrokken, nl. de 4de Engelse oorlog (1780-1784), die naar aanleiding van de hulp, die Amsterdam aan de opstandige Amerikaanse koloniën had verschaft, ontbrandde. Door het juist aangeschafte Surinaamse wachtschip aan de monding, dat slaags raakte met een 3-tal op de kust kruisende Engelse kapers, werd men in Paramaribo via een teruggekeerde koopvaarder op 6 maart 1781 van de nieuwe oorlog op de hoogte gebracht. Zodra dit bericht was ontvangen werden door Gouverneur TEXIER in samenwerking met het Hof onmiddellijk uitgebreide verdedigingsmaatregelen getroffen. Er bevonden zich op dat moment toevallig twee Nederlandse oorlogsschepen in Suriname, die door de Staten-Generaal voor korte tijd 'tot secours' naar de kolonie waren gestuurd.

De in de haven van Paramaribo liggende drie Engelse vaartuigen werden in beslag genomen. TEXIER maakte gebruik van de bevoegdheid, die de Gouverneur bij resolutie van de H.H.Mog. van 17 juli 1747 was toegekend, en vorderde vier van de beste der aanwezige koopvaardischepen. Deze werden met nog twee der in beslag genomen Engelse schepen als oorlogsvaartuigen ingericht, bewapend en met 35 man elk bezet. Daarnaast werden ook met de meeste spoed *Fort Nieuw Amsterdam* en de beide redouten in de best mogelijke staat van tegenweer gebracht. Ruim 500 slaven werden van de kolonisten gevorderd om de nodige werkzaamheden uit te voeren.

Alle militairen, die maar even gemist konden worden, werden

naar *Nieuw Amsterdam* gedirigeerd. In Paramaribo bleven maar 3 sergeanten, 3 korporaals, 3 tamboers en 38 minderen, de kleermakers daaronder begrepen, achter. Ook de bezetting van het cordon werd tot het uiterste teruggebracht. Verder werd bij trommelslag bekend gemaakt, dat degenen, die in militaire dienst wilden treden, f 100 handgeld zouden ontvangen. Hiervan werd door verscheidene matrozen van de toch werkeloos bij Paramaribo liggende koopvaardijvloot gebruik gemaakt. Zelfs een groep van 46 bevredigde Bosnegers bood zijn diensten aan en werd eveneens naar *Nieuw Amsterdam* gestuurd.

Toen men later nog het bericht kreeg, dat de Engelse Admiraal RODNEY behalve St. Eustatius, Saba en St. Maarten ook nog de naburige Nederlandse koloniën Essequibo, Demerary en Berbice veroverd had, werden de verdedigingsactiviteiten nog meer verhoogd. Er werden nog twee koopvaardijschepen tot oorlog uitgerust om zonodig een tweede linie van defensie te kunnen vormen, terwijl een derde schip werd bewapend en tussen de *Redoute Leyden* en *Fort Nieuw Amsterdam* gestationeerd. Deze laatste maatregel werd genomen om te voorkomen, dat vijandelijke schepen in de nacht de rivier opvoeren en ongemerkt langs de forten zeilden. Op de droogte voor de *Redoute Purmerend* werden verder twee vlotbatterijen opgesteld en enige ponten werden als branders ingericht. Teneinde nog gedekt te zijn voor een aanval van de kant van de Saramacca via de Wanicakreek werden leden van het Korps Vrijnegers op wacht gezet in corjalen aan de Saramaccarivier.

Gouverneur TEXIER, zelf oud-officier, hield persoonlijk toezicht op de werkzaamheden en nam zijn intrek op de plantage Clevia dicht bij *Nieuw Amsterdam* (niet de tegenwoordige plantage Clevia, maar precies aan de overkant). Door zijn toedoen was de kolonie zo goed als maar mogelijk met een krijgsmacht van slechts 1000 man, waarvan niet meer dan 600 in weerbare staat, op oorlog voorbereid. Wel vonden telkens schermutselingen plaats tussen de gewapende barken en de op de kust kruisende Engelse kapers, maar Suriname bleef van directe aanvallen verschoond. Men ondervond alleen in de eerste tijd merkbare overlast van de oorlog, doordat de communicatie met Nederland en vooral de toevoer van levensmiddelen was gestremd. Om het tekort aan proviand aan te vullen werd o.a. de Societeitskostgrond Voorburg naast het *Fort Nieuw Amsterdam*, die in een 'miserabele toestand' verkeerde, in orde gebracht. Om de levensmiddelenvoorziening van Paramaribo voor latere eventualiteiten veilig te stellen werd

naderhand besloten de grond tussen het *Fort Zeelandia* en de *Redoute Purmerend* uit te geven in kleine loten van ongeveer 50 akkers onder de verplichting uitsluitend kost te planten. De planters zouden op die grond "niet mogen planten, voortteelen of doen groeijen eenige producten, dan alleen het zelve doen strekken tot aankweeking van vee en voortplanting van kost, groenten of eetwaren".

De door de Engelsen veroverde naburige koloniën werden door de Franse Admiraal KERSAINT heroverd en aan de Nederlanders teruggegeven. In 1782 kreeg Suriname bezoek van sterke Franse en Nederlandse eskaders en het grootste leed was toen geleden, hoewel men steeds op zijn hoede bleef door de regelmatige geruchten, dat RODNEY van plan was om niet alleen de door de Fransen heroverde koloniën te hernemen maar ook Suriname aan te tasten.

Intussen had men op *Nieuw Amsterdam* moeilijkheden met de militaire bezetting gehad door het ruwe en ontactvolle optreden van de commandant, de luitenant-kolonel VAN BAERLE. De geest was zo slecht, dat vele soldaten deserteerden en er zelfs sprake was van een complot tot muiterij van een 80 à 90 man. De goede discipline, die vroeger 'exactelijk geobserveerd' werd, was gebroken en TEXIER heeft heel wat moeite gehad om dit weer te herstellen. De vrijwilligers van de Aucaner Bosnegers waren echter zo 'malcontent' geworden, dat zij weigerden langer te dienen en ontslagen moesten worden. Men vreesde nog even, dat hieruit misschien een vredebreuk met hun stam zou ontstaan en versterkte daarom voor alle zekerheid het cordon.

Na de vrede van 1784 had men een korte tijd rust. Totdat de Franse revolutie kwam en het Schrikbewind in 1793 aan Groot Brittanië en de Republiek der Vereenigde Nederlanden de oorlog verklaarde. De Engelsen waren ditmaal dus bondgenoten geworden. In de kolonie werden opnieuw alle maatregelen getroffen tot tegenweer, nu onder de Gouverneur FRIDERICI, die zich vroeger als officier onderscheiden had bij de strijd tegen de Marrons. De maatregelen, die door het Hof werden goedgekeurd, waren de volgende:

"Langs de kusten hier en daar wachten plaatsen, deze behoeften echter niet zeer sterk te zijn, daar eene landing op eene andere wijze dan door opvaren in de rivier Suriname, wegens hare groote moeilijkheid niet waarschijnlijk was; het posteren van een gewapend schip bij den mond der Commewijne op de hoogte der redoute Leiden en op 1/3 breedte der rivier Suriname, beneden de

redoute Purmerend, een oorlogschip, benevens drie gewapende koopvaardijvaartuigen, vier platboomde vaartuigen als drijvende batterijen en twee à drie ponten tot branders inrigten en een sloep bij Braampunt tot wachtschip. Verder de werken op het fort Nieuw Amsterdam en die der andere forten en redoutes in behoorlijken staat van tegenweer brengen; de post aan de Marowijne versterken, doch de militairen van de andere posten op de binnenslandsche lijn van defensie (het cordon) terugroepen ter versterking van het garnizoen en deze militairen door 100 schutters-negers doen vervangen". Bij al deze maatregelen werd alleen rekening gehouden met militaire verdediging, want FRIDERICI was geen bewonderaar van de schutterijen en riep ze nooit op.

Er gebeurde gedurende deze oorlog niet veel bijzonders. Vermeldenswaard is alleen de geslaagde ontvluchting in april 1794 van een aantal militairen van het *Fort Nieuw Amsterdam* met een door hen overrompeld Amerikaans schip. Dit schip, geladen met 81 slaven, lag voor Braampunt ten anker terwijl de schipper zoals gebruikelijk naar Paramaribo geroeid was om daar eerst de eed af te leggen, dat geen besmettelijke ziekten aan boord heersten. Toen hij de volgende morgen, vergezeld van een geneesheer voor nader onderzoek, naar Braampunt terugkeerde, was zijn schip verdwenen. Zijn stuurman kwam hem met een paar matrozen tegemoet roeien en vertelde, dat in de afgelopen nacht een 10-tal soldaten aan boord geklommen was, die de bemanning met geweld gedwongen had de ankers te lichten en koers naar het Franse Martinique te zetten. De stuurman had toen van de verwarring gebruikt gemaakt om van boord te vluchten. De deserteurs waren afkomstig van *Nieuw Amsterdam* en bestonden uit een sergeant met enige soldaten van zijn compagnie.

IV. DE VERDEDIGING GEDURENDE DE LAATSTE ENGELSE OORLOGEN

In 1795 trok de Franse Generaal PICHEGRU (die enige jaren later als banneling van Cayenne via Suriname naar Engeland ontsnapte) de Nederlanden binnen. De Republiek viel en de Bataafse vrijheid deed haar intrede. De 5de oorlog met Engeland (1795-1802) brak nu uit, hetgeen ook voor Suriname betekende, dat de bondgenoten van gisteren alweer vijanden waren geworden.

Overigens werd in het jaar 1795 ook de Sociëteit van Suriname 'vernietigd' en de directie en het beheer over de kolonie door de Staten-Generaal aan zich getrokken zonder dat men in Suriname

daar zelf veel van merkte. Ieder bleef in zijn oude functie, alleen moesten de officieren en hoge ambtenaren opnieuw een eed van trouw zweren. Het Constitutioneel Charter, dat in 1798 in het vooruitzicht werd gesteld teneinde een nieuwe wijze van vergoeding aan de Bataafse Republiek vast te stellen 'voor derzelver verleende bescherming' kwam niet tot stand. In de kolonie bleef dan ook eigenlijk alles bij het oude.

Maar men moest nu wel opnieuw op zijn hoede zijn voor invallen van de Engelsen. Suriname was bereids in staat van verdediging gebracht, maar FRIDERICI liet toch nog een paar extra maatregelen nemen. Voor ongeveer f 14.000 werden in Cayenne twee oude daar opgebrachte Engelse schepen gekocht, die men nabij Braamspunt liet zinken om het binnenkomen in de Suriname-rivier voor grote schepen, die niet goed bekend waren met het vaarwater, te bemoeilijken. Verder moet in deze tijd de zgn. *Batterij* (of *Redoute*) *Friderici* zijn aangelegd. Dit was een afzonderlijke versterkte geschutstelling boven de *Redoute Leiden* met een zodanig schootsveld, dat men van hieruit veel beter en langer in staat was vuur op het vaarwater af te geven. Het waren bovendien stukken met een grotere draagwijdte dan die van *Leiden*. Men had toen voor de forten tezamen 2 compagnieën Artillerie ter beschikking.

Er heerste echter in de kolonie een zekere verdeeldheid als gevolg van tegenstrijdige bevelen van de Bataafse Republiek en van de naar Engeland gevluchte Prins WILLEM V. De één gebod de kolonie zich met alle kracht tegen de Engelsen te verdedigen, terwijl de Prins aanmaande om de in aantocht zijnde Engelsen als vrienden te ontvangen. FRIDERICI zelf was sterk Oranjegezind, maar hij moest zich wel bij het besluit van de Raad neerleggen om de Bataafse Republiek als soeverein te blijven erkennen. In ieder geval was men minder geneigd om tot het uiterste te vechten.

Op 13 augustus 1799 kwam dan de Engelse vloot onder commando van Admiraal SEYMOUR voor de monding van de Suriname-rivier liggen. Een sommatie tot overgave bereikte toen al spoedig Paramaribo. Men had zich daar weliswaar op actie voorbereid, maar toen men hoorde van de grootte van de vloot en van het aanzienlijk aantal troepen aan boord, werd krijgsraad gehouden en besloten, "daar de omstandigheden, waarin zich de Colonie sedert eenigen tijd bevond, er geen andere middelen waren om de Colonie van eene totale omwenteling en verwoesting te bevrijden" de capitulatie hier en daar enigszins gewijzigd aan

te nemen en "de Colonie Suriname alzo te stellen onder immediate protectie van Zijne Britsche Majesteit". Op 17 augustus reeds ging de kolonie in Engelse handen over, maar "Suriname was wel onder protectie van Zijne Britsche Majesteit, doch er [als]nog geen bezitting van". De Gouverneur en Raden bleven dan ook namens een onbepaalde landsheer het bewind voeren, totdat bij vrede zou worden bepaald aan wie Suriname toegevoegd werd.

Op 20 augustus 1799 stevenden 6 Engelse fregatten de Suriname-rivier op en de 22ste werden de forten overgegeven. De officieren en Raadsleden werden ontheven van hun eed aan de Bataafse Republiek en legden in handen van de Engelse troepencommandant de eed van trouw aan de Engelse Koning af.

Het Engelse protectoraat duurde maar heel kort. Bij de vrede van Amiens in 1802 werd bepaald, dat de Engelsen al de door hen veroverde koloniën, behalve Ceylon, zouden teruggeven. De feitelijke overgave van Suriname vond pas 8 maanden na het tekenen van de vrede plaats. Een paar Westindische bataljons waren intussen in Nederland geformeerd, waarvan Suriname een aandeel kreeg. De kolonie kreeg zodoende bij de terugkeer van het Nederlandse gezag belangrijke versterkingen aan troepen en oorlogsmateriaal. Het had toen een staand leger van ruim 1500 man en "aan kruid en kogels geen gebrek". De forten konden naar behoren worden bezet en men richtte nog een extra redoute '*Braamspunt*' (van 'Byams-pointe') in, aan de monding van de Suriname-rivier. De rustende schutterijen werden weer opgeroepen en geïnspecteerd met de bedoeling ze nader te organiseren.

De voorbereidingen bleken wel nodig, want al zeer spoedig brak opnieuw een oorlog met Engeland uit, de 6de Engelse oorlog (1803-1814). De Engelse vloot liet toen ook niet lang meer op zich wachten en op 25 april 1804 kwam een eskader van 31 grotere en kleinere oorlogsschepen onder commando van CHARLES GREEN en SAMUEL HOOD voor de kust bij Saramacca en bij Braamspunt. Met twee fregatten en twee brikken werd de *Redoute Braamspunt* na het wisselen van enige kanonschoten op de 27ste genomen. De bezetting ervan, waaronder 5 gewonden, werd gevangen genomen. De Engelsen waren nu meester van de monding en stevenden de 28ste met 22 schepen de Suriname-rivier op. Twee linieschepen bleven bij de monding achter om er de wacht te houden, terwijl de rest van de fregatten naar de Saramacca en de Warapakreek werden afgezonden. Diezelfde avond werd de kolonie gesommeerd zich over te geven.

Onmiddellijk werd op de plantage Voorburg krijgsraad gehouden. De militairen wensten de kolonie tot het uiterste te verdedigen en waren van oordeel, dat "de defensie-staat te respectabel was om zich zonder verdediging over te geven". De Raden als vertegenwoordigers van de burgerij daarentegen vreesden "het verlies der eigendommen, en bij eene zoo aanzienlijke magt als waarmede de vijand de kolonie bedreigde, zagen zij meer heil in eene capitulatie dan in tegenstand". De Gouverneur ad interim BERRANGER merkte op, dat het moeilijk was om 4000 soldaten, mariniers en matrozen, waarop de kracht der Engelsen werd geschat, tegen te houden met de 580 man, waarmee het *Fort Nieuw Amsterdam* met de *Redouten Purmerend, Leiden* en *Friderici* op dat moment in feite waren bezet. Zijns inziens moest men beproeven "eene voordeelige capitulatie te verkrijgen, waarbij in een geheim artikel werd bepaald, dat na het sluiten van de vrede, de kolonie weder aan de Bataafsche republiek zou worden overgegeven". Hierop ontstond er ernstige onenigheid tussen de Gouverneur en de commandanten Kapitein-ter-zee BLOIS VAN TRESLONG van de zeemacht en Luitenant-kolonel BATENBURG van de troepen, die beslist weigerden op het voorstel van de Gouverneur in te gaan. BERRANGER keerde toen boos naar Paramaribo terug onder de mededeling, dat hij eenvoudig alle voorwaarden van de Engelsen zou afslaan.

Op de 30ste ontscheepte de vijand een gewapende afdeling aan de Jonkermanskreek, ongeveer 3 mijl ten Noorden van de *Batterij Friderici* tussen de later aangelegde plantages Resolutie en Pomona. In die nacht werden beide *Redouten Friderici* en *Leiden* van de landzijde door 100 matrozen en 50 soldaten aangevallen en stormenderhand genomen. Bij het 'min of meer ernstig gevecht' vielen weinig gewonden te betreuren. Alleen de Engelsen verloren 2 officieren en 3 man, terwijl nog 20 man werden gewond, maar dat kwam alleen door het springen van een kruitkist.

De Engelsen, die nu in het bezit waren van de *Redoute Leiden*, stelden daar een sterke mortierbatterij op die gericht werd op het tegenoverliggende *Fort Nieuw Amsterdam*. Ondertussen werden 500 man aan land gezet bij de Warapa-kreek, die, geleid door een Surinaamse gids, een zekere HOOP, via de Matapica en de Comwijnje optrokken naar *Fort Nieuw Amsterdam* met het doel dit Fort van achteren te omsingelen. Daarna zou gezamenlijk de aanval worden ingezet.

Er heerste toen bij alle verwarring zo'n verdeeldheid en wantrouwen onder de militairen en de burgerij van de kolonie, dat er

van een werkelijk krachtdadige verdediging weinig terecht kwam. Op voorbeeld van hun commandanten weigerden meerdere officieren aan de opdrachten van hun superieuren gevolg te geven. Zo werden de door het *Fort Nieuw Amsterdam* aangevraagde levensmiddelen niet verzonden. De op verzoek van BATENBURG gezonden versterking van 2 compagnieën van het Vrijkorps, bestemd voor de post bij de plantage Zoelen ten einde omsingeling van het fort te voorkomen, kwam niet op zijn bestemming aan, omdat de geleider luitenant VAN BEUGEN onder allerlei uitvluchten weigerde te vertrekken. Een andere afdeling, van schutter-negers, die ter versterking van het garnizoen naar het fort werd gestuurd, was eveneens door een soortgelijke reden verhinderd de opdracht uit te voeren. De burgerwacht, sinds kort weer enigszins georganiseerd, bleef in Paramaribo om daar de rust te bewaren en liep dus ook weinig gevaar bloed te verliezen. De burgerbevolking was bovendien niet zo anti-Engels gezind als de militaire leiding dat wel zou hebben gewenst.

De achterom trekkende vijand vond door het verzuim van VAN BEUGEN geen tegenstand op de weg en toen zat *Nieuw Amsterdam*, de voornaamste sterkte van de kolonie, in de tang. BATENBURG, "ongeacht de uitventing zijner dapperheid", gaf BERRANGER "kennis van het gevoel zijner onmagt". Daar hij van mening was, dat het voortzetten van de strijd slechts nutteloos bloedvergieten ten gevolge zou hebben, bood hij zonder BERRANGER in Paramaribo erin te kennen de Engelse bevelhebber een capitulatie aan. De kolonie capituleerde toen op 4 mei buiten de Gouverneur om op voorwaarden, die volgens BATENBURG in alle opzichten eervol en voordelig waren, maar volgens BERRANGER alleen eervol en voordelig waren voor de militairen, doch "schadelijk en nadeelig voor de kolonie". Hij had niet geheel ongelijk, want de voorwaarden waren inderdaad zeer gunstig voor het garnizoen, dat toegestaan werd met krijgseer uit te trekken, waarbij de officieren hun degens mochten behouden. Allen die dit wensten, ook de aan het garnizoen verbonden vrouwen en kinderen, zouden met de eerste scheepsgelegenheid naar de Batavische Republiek worden vervoerd, terwijl het de militairen was veroorloofd in krijgsdienst te blijven mits zij niet zouden strijden tegen Engeland of één van zijn geallieerden. Verder zou niemand tegen zijn zin in Engelse krijgsdienst worden aangenomen en met de koloniale troepen zouden behoorlijke schikkingen worden getroffen.

Bij proclamatie gaf BERRANGER alle schuld aan BATENBURG,

maar dit nakaarten maakte de capitulatie niet meer ongedaan. Op 6 mei werd Suriname in naam van de Engelse Koning in bezit genomen, ditmaal niet meer als protectoraat, maar als eigen 'Crown colony'. De Nederlandse oorlogsschepen in de haven van Paramaribo werden toen ook zonder slag of stoot overgegeven.

V. DE VERDEDIGINGSMAATREGELEN NA DE TERUGKEER VAN HET NEDERLANDSE GEZAG IN 1816

Er volgde een Engelse bezetting van ongeveer 12 jaren. Bij de conventie van Londen in 1814 verbond Engeland zich o.a. Suriname weer terug te geven, maar door de terugkeer van NAPOLEON kon dit niet direct geschieden. Pas op 26 februari 1816 werd Suriname door de Engelsen overgegeven in handen van Gouverneur VAN PANHUYS, die met een vloot van 4 oorlogsschepen voor Paramaribo was aangekomen. Met de Gouverneur waren ongeveer 1000 man troepen behorende tot het Nederlandse leger megekomen met de bedoeling, dat deze maar tijdelijk zouden blijven. Het nieuwe Regeringsreglement zag namelijk slechts "eventuele subsidiën [uit de algemene Rijkskas] ter gedeeltelijke bestrijding van militaire uitgaven" onder het oog. De wetten op het gebied van de burger-militie en de verplichte werkzaamheden op de plantages bleven dus gehandhaafd en werden in de volgende 50 jaar nog belangrijk uitgebreid ook. De Nederlandse troepen, waaronder eerst 2 en later 1 compagnie Artillerie, zijn echter gebleven, al werd de sterkte in de loop der jaren steeds wat minder.

Al direct werd begonnen de schutterij te reorganiseren en op 16 juni 1816 werden alle leden bedankt en honorabel ontslagen. Vlak daarop werd een nieuw reglement voor de schutterij van Paramaribo uitgevaardigd en werden er 3 compagnieën blanken, 3 compagnieën vrije kleurlingen en 1 compagnie vrije negers gevormd, totaal ruim 500 man, kostende f 7000 per jaar. De afzonderlijk geregelde landelijke schutterij bleef daarnaast bestaan en wel in elk der 10 divisies 1 compagnie. De schutterij van Paramaribo werd later herhaaldelijk gereorganiseerd, maar de afscheiding in blanken, vrije kleurlingen en vrije negers was weinig bevorderlijk om van de schutterij een aaneengesloten geheel te maken. De militaire waarde was dan ook zeer gering. De burger-officieren hadden weinig prestige en het instituut was niet bijzonder populair.

Het oude Vrijkorps werd in 1818 herdoopt in Korps (later Compagnie) Koloniale Guides, onder welke naam het bij gebrek

aan aanvullingen wegens de afschaffing van de slavenhandel (1814) tenslotte is uitgestorven (opgeheven 15 september 1862). Het laatste suppletie-detachement was een aantal goedkopere vrije 'zoutwaternegers' aangeworven in Afrika, die op 27 juni 1840 aankwamen en die niemand kon verstaan.

Na de overdracht van Suriname in 1816 werden ook meteen de nodige bepalingen vastgesteld, die ten doel hadden bijtijds maatregelen te kunnen treffen voor de verdediging tegen een eventuele aanval van buitenlandse vijanden, al waren deze blijkbaar ook op handelsschepen gericht. Bepaald werd (4 maart 1816) "dat alle vreemde schepen, die gedestineerd zijn naar Paramaribo, aan Braampunt genoodzaakt worden ten anker te gaan en vandaar hunne sloep naar de stad te zenden om kennis te geven van hunnen aankomst, uit welke haven gezeild, hun kargezoen, enz. De Hollandsche schepen zullen tot de Forteres Amsterdam mogen opzeilen, en vandaar hetzelfde observeeren als vreemde schepen, om naar de stad te kunnen opkomen". Op de schepen, die bij het op- en afvaren van de rivier hun sloepen niet naar de wal stuurden voor het vertonen van hun passen, dan wel doorzeilden tot *Nieuw Amsterdam* zonder op vergunning tot opvaren te wachten, werden stopschoten gelost. De schippers moesten daarvoor aan de commandant van het *Fort Nieuw Amsterdam* f 25 voor het eerste schot, f 50 voor het tweede en zo vervolgens met een opslag van f 25 voor ieder volgend schot betalen. Het provenue van die schoten werd eerst gedeeld door de commandant en het detachement, ieder voor de helft; later kwam het ten goede aan het bij het garnizoen aanwezige muziekkorps en weer later vloeiden de gelden in de koloniale kas.

Zodra een schip 'Nationaal of vreemd voor 't Fortres' ten anker kwam werd als wacht een korporaal aan boord gezonden, die daar moest blijven op kosten van de schipper totdat het schip ingeklaard was. Hij diende erop toe te zien, dat niets 'van boord werd ontladen'. In 1828 werd opnieuw bepaald, "dat met uitzondering van oorlogsschepen aan geen vaartuig onder Neutrale vlag veroorloofd zal worden de rivier hooger op te zeilen dan tot Braampunt, zullende desniettemin aan de gezagvoerders van vorenbedoelde neutrale koopvaardijsschepen of vaartuigen worden gepermitteerd om met hunne scheepsboot of sloep naar Paramaribo op te komen, teneinde aan de Gouverneur rapport te doen van de reden hunner komst". Zo werden de voorschriften voor het binnenvaren van schepen en de in verband daarmee af te geven stopschoten herhaaldelijk verder gewijzigd.

Na 1816 was in Suriname steeds een zeemacht gestationeerd van meestal een 3-tal oorlogsbodems van klein charter, een en ander met het oog op de bevaarbaarheid van de Surinaamse wateren. Tot 1850 waren dit alleen zeilschepen. Hoewel ook gedeeltelijk voor binnenlandse verdediging bedoeld vormde deze zeemacht mét het *Fort Nieuw Amsterdam* de vuist tegen vijanden van buiten.

Nog vele jaren lang bleef men dus aan *Nieuw Amsterdam* als verdedigingswerk tegen een buitenlandse vijand grote waarde hechten, hoewel weinig werd gedaan aan het fort zelf, waarvan de wallen door de moerassige gesteldheid van de ondergrond langzamerhand verzakten, zodat het commandement voor een groot gedeelte verloren ging. Het fort was in 1831 bewapend met 14 kanonnen van 24, 11 van 18, 12 van 12 en 4 kanonnen van 6 pond, plus 4 houwitser en 5 mortieren. In 1850 werd dit geschut nog aangevuld met 10 zware granaatkanonnen van 60 pond en drie jaar later met de daarvoor vereiste affuitage.

De *Redouten Purmerend* en *Leiden* werden vanwege het kostbare onderhoud en het gebrek aan bezetting verlaten. Afgezien van de zeemacht, was op het fort, waar naast de Artillerie ook een detachement Infanterie was gelegerd, de hele buitenlandse verdediging van Suriname geconcentreerd. Met uitzondering van perioden van wat grotere waakzaamheid, wanneer er weer een conflict in de verre westelijke wereld was of dreigde, was er niet veel te doen. De bezetting werd dan ook nog al eens gebruikt voor politiediensten in de Commewijne. De artilleristen werden in 1853 speciaal met Infanterie-geweren met bajonet bewapend, omdat zij ook meermalen bijstand moesten verlenen bij onlusten op naburige plantages. Op het Fort bevond zich een groot buskruitmagazijn (in Suriname werd nog tot 1870 ook de geweermunitie in eigen beheer aangemaakt), een 'constructiewinkel' en een smederij.

De sterkte van de landmacht omstreeks het midden van de vorige eeuw was ongeveer 700 man, waarvan 125 man, onder wie 4 officieren, op het *Fort Nieuw Amsterdam* waren gestationeerd. De rest was over de andere forten, etablissementen, posten en piketten in het land verdeeld. De *Brandwacht* in de Motkreek aan zee bestond nog steeds, maar nu meer om de vlag te tonen aan binnenkomende schepen. Het cordon was inmiddels wegens de buitengewone kosten van onderhoud verlaten. De weinige overgebleven posten hadden dus geen gemeenschap meer met elkaar en waren overigens in verband met de troepensterkte meestal

maar zwak bezet. Ze dienden feitelijk alleen om de rust in de divisiën te bewaren en controle op de bevredigde Bosnegers te houden. Van de Weglopers had men niet zo erg veel last meer. Alleen van tijd tot tijd werden nog wel plantages aangevallen, zoals in de jaren omstreeks 1830, en moest men weer regelmatig bospatrouilles uitsuren. De laatste vijandelijkheden van de kant van Weglopers waren in 1862. Men zag zich toen zelfs genoodzaakt een expeditie van een oorlogsschip met twee landingsdivisiën van de zeemacht naar Rac à Rac aan de Suriname-rivier te sturen. Dit kostte nog 2 doden en verscheidene gewonden aan de kant van de marine.

Bij de binnenlandse verdediging werd nog steeds voor een niet gering deel gesteund op de planters in de divisiën. Nu vormden de aaneengesloten plantages eertijds een vrij betrouwbare defensiering, maar toen tegen het einde van de 18de eeuw de malaise inzette en het verlaten van de plantages begon, vielen er hoe langer hoe meer gaten in die ring. Bovendien boden de vervallen gebouwen op de verlaten gronden goede schuilplaatsen voor de Weglopers, die daar meestal ook nog wel de nodige kost van overgebleven beplantingen bij elkaar konden scharrelen. Reeds onder het Engelse tussenbestuur in 1811 werd het een ieder verboden zonder uitdrukkelijke toestemming plantages te verlaten en de slavenmachten naar elders over te brengen. Dit voorschrift werd onder het Nederlandse bestuur gehandhaafd en in 1819 nog belangrijk verscherpt. Maar het verlaten van plantages was nu eenmaal niet tegen te houden. In 1824 werd de zgn. amotie-plicht ingevoerd en moesten alle gebouwen en beplantingen op de verlaten plantages grondig worden verwijderd. In 1847 en 1854 werden nog eens extra boetebepalingen opgenomen. Maar intussen kwam de landelijke weerbaarheid toch op een hoe langer hoe kleiner aantal planters te rusten. De Gewapende Burgermagt "bepaaldelijk ingerigt om den gewapenden arm uit te maken bij het ontstaan van oproer, samenrotting van slaven, of iedere andere verstoring der rust en veiligheid in de Divisiën en wijders om patrouilles samen te stellen tot opsporing van weggelopen slaven" werd in 1835 nader georganiseerd. Ter versterking van deze 'gewapende arm' werd 'bij omslag' bepaald hoeveel 'bekwame en vertrouwde Schutter-Negers' iedere plantage of houtgrond 'in cas van nood' had te leveren. Een boete zou worden opgelegd aan die "gezagvoerder van eenige Plantaadje of Grond, welke zal bevonden worden notoir slechte of onbruikbare voorwerpen tot

Schutter-Negers te hebben opgegeven". Voorts moest voor iedere vrije persoon of schutterneger een lastdrager worden aangewezen en zou op elke plantage steeds 12 pond droge kost voor ieder hoofd voorradig en in bruikbare staat aanwezig moeten zijn.

Opdat te allen tijde bij alarm de vereiste middelen tot defensie voorhanden zouden zijn, moesten de grondbezitters zich op eigen kosten de nodige geweren aanschaffen en deze steeds in bruikbare staat houden. Bovendien moest voor deze geweren altijd een bepaalde hoeveelheid buskruit, scherpe patronen, vuurstenen, onderhoudsgereedschappen, patroontassen enz. beschikbaar zijn, terwijl ook de aanwezigheid van een zeker aantal scherpe houw-ers werd vereist. Het gemis van al deze artikelen werd met bijzondere boetes bedreigd.

In 1850 werd verder nog een 'ruimere toepassing' gegeven aan de regeling voor het onderhoud van de algemene communicatiën op particuliere gronden, de aanleg en het onderhoud van bruggen in de wegen, enz. Al deze zgn. Divisie-lasten betekenden dan ook werkelijk voor de planters een bijzonder zware last. De oude feo-dale weerplicht was langzamerhand wel wat heel ver uitgegroeid.

Om weer terug te komen op *Nieuw Amsterdam*, na het midden van de vorige eeuw begon de toestand van het fort als zodanig meer zorgen te baren. Er werd in 1858 een commissie ingesteld om de toestand der vestingwerken van het fort na te gaan, de gebreken aan te tonen en de middelen op te geven om deze werken in een behoorlijke staat te brengen. Deze commissie kwam in haar rapport van 28 september 1858 tot het volgende resultaat:

"Het in orde brengen van het Fort Nieuw Amsterdam geeft twee belangrijke werken aan, t.w. 1) de beschoeiing langs de gehele hoofdwal en 2) het aanleggen ener stenen beglooïing aan de kop van minstens een lengte van 2000 ellen en een breedte van 10 tot 15 ellen". Het kwam de commissie wenselijk voor, om, indien deze noodzakelijk geachte werken uitgevoerd zouden moeten worden, een ingenieur van de Waterstaat in Nederland uit te zenden, teneinde deze het werk "te doen beoordelen en op te dragen". Wat de aarden werken en het onder profiel brengen betrof, dit zou onder leiding van één van de officieren van de Artillerie door de manschappen van de bezetting kunnen gebeuren.

Van het voorstel van de commissie werd verder niets vernomen. Als enig tastbaar resultaat van haar arbeid zou alleen kunnen worden genoemd de toen gehouden opruiming bij publieke veiling van een grote voorraad onbekwaam geschut, projectielen, enz.

De lijst van artikelen gaf onder meer aan: 41 kanonnen van verschillend kaliber, 5 draaibassen, 32 bommen van 20 en 10 duim, 591 granaten van 15, 13 en 20 cm, 2031.9 Nederlandse ponden kartetskogels, 2876 kogels van diverse maten, 25681 Nederlandse ponden gegoten ijzer afkomstig van stukken geschut, bommen, kogels, enz.

De toestand werd slechter, de aarden wallen waren verzakt, het commandement verloren gegaan en de bedekte weg ontwapend en verlaten, terwijl ook de bewapening achteruitging. Het waren weer de kosten, die de grootste rol speelden. Men liet de zaak voorlopig zoals die was, maar bleef nog de bezetting van 1 compagnie Artillerie daar handhaven.

VI. VAN DE EMANCIPATIE TOT DE OPHEFFING VAN HET FORT

De emancipatie van de slaven in 1863 bracht de bestaande organisatie voor de binnenlandse verdediging uit zijn evenwicht. De oude Divisie-lasten waren immers grotendeels op slavenarbeid van de plantages ingesteld. Er werd daarom op dezelfde dag van de vrij-wording der slaven een nieuwe districten-regeling ingevoerd. De vroegere voorschriften werden slechts in zoverre gewijzigd als dit door de nieuwe verhoudingen noodzakelijk was geworden. In plaats van commando-slaven moesten de plantages en gronden nu een zeker aantal geschikte arbeiders als reserve-schutters en lastdragers beschikbaar stellen in de gevallen, dat de politie, de militaire macht en de gewapende burgermacht niet voldoende mochten zijn. De aanwezigheid van geweren, ammunitie en voeding bleef vereist. Het onderhoud 'ten allen tijde' van de communicatiën en bruggen werd nog wat uitgebreid en met zwaardere boetes bedreigd. Ook pachters werden nu bij deze weerplicht betrokken. Iedere eigenaar, administrateur of pachter van een perceel, waarop 40 of meer contractarbeiders werkzaam waren, werd nu verplicht een geschikt tentvaartuig van tenminste 4 riemen aan te schaffen en ter beschikking van het district te houden.

Nu het niet meer mogelijk was van plantage-bezitters een gemakkelijk leverbaar aantal slaven te vorderen was de landelijke weerbaarheid geheel persoonlijk geworden. De oude divisie-bepalingen waren bovendien uitgegroeid tot verplichtingen van algemene aard en waren dus niet zozeer meer aan de grond gebonden. Het nuttig effect voor de defensie was hiermee verdwe-

nen en in de praktijk kwam bijzonder weinig van het voorschrift terecht. Trouwens er waren ook geen Indianen of Weglopers meer om tegen te vechten. De defensie tegen de binnenlandse vijand heeft feitelijk in 1863 afgedaan. De nog gehandhaafde verouderde bepalingen voor de landelijke weerbaarheid zijn tenslotte bij de nieuwe regeling voor het beheer der districten in 1943 vervallen.

Alleen in Paramaribo bleef de schutterij min of meer in stand. De benoeming van de officieren en de organisatie van het bataljon schutterij was sedert 1850 bij Koninklijk besluit aan de Gouverneur opgedragen, die bij administratieve beschikkingen verder de regelingen voor de schutterij vaststelde. Deze schutterij heeft bijv. nog meegewerkt bij het herstellen van de rust bij de ongeregelde heden in Paramaribo op 12 en 13 mei 1891 in verband met de voorgenomen viering van het 25-jarig bestaan der Koloniale Staten. Overigens was de organisatie als regel rustende. In 1912 werden nog militaire muziekinstrumenten ter beschikking gesteld en het voorstel gedaan de schutterij helemaal militair te maken, welk voorstel werd verworpen. Deze schutterij van Paramaribo werd in 1925 bij koloniale verordening vervangen door een nieuwe schutterij.

De zeemacht bestond in 1863 uit 5 flotillevaartuigen met geringe diepgang in verband met mogelijke acties op de rivieren. Er was nog een detachement van 200 man mariniers uitgezonden om eventueel steun te verlenen bij mogelijke relletjes ter gelegenheid van de emancipatie, maar dit detachement is toen alles rustig bleek al spoedig weer weggegaan. De zeemacht was dus mede bedoeld voor het binnenland, maar de hoofdtak was toch wel patrouille-gang op zee in samenwerking met de onderdelen van de Nederlandse vloot op Curaçao. Tegen het einde van de vorige eeuw zag men de oorlogstoekomst in deze contreien niet zo somber meer in en was bovendien de interesse in Nederland voornamelijk op Oost-Indië gericht. In 1899 werd Suriname als afzonderlijk marine-station opgeheven en vertrok het laatste stationschip.

Het zelfde gebrek aan interesse betekende ook de ondergang van het *Fort Nieuw Amsterdam*. Soms bestond er nog wel even de vrees voor aanraking met buitenlandse vijanden, zoals blijkt uit de nota's van de Kapitein der Artillerie, commandant van het fort in 1864. Hij rapporteerde omtrent het fort: "Dat dit, zoals het thans is, niettegenstaande de uitmuntende ligging, als sterkte geen waarde heeft. Alle vereisten om te kunnen worden verdedigd, de vijand de doortocht naar Paramaribo te beletten

en wanneer hij een landing beproefde een gewelddadige aanval af te slaan, ontbreken, want de borstwering heeft slechts een hoogte van 4.25 el boven hoog water, zodat het vuur van de schepen het verblijf op de wallen onmogelijk maakt, temeer terwijl er over de gehele walgang slechts twee traversen te vinden zijn. Daarbij is de borstwering op enkele plaatsen slechts 5 el, op de meeste nauwelijks 3 el dik en dus niet bestand tegen uitwerking van het geschut, dat daartegen zal worden aangewend. Aan de landzijde is de borstwering slechts hoogstens 3 el dik, de gracht overal doorwaadbaar; de buitenlozing is niet gereviteerd; de berm op sommige plaatsen 3 a 4 el breed, staat onder een helling van hoogstens 45 gr, en is dus zeer licht beklimbaar", en omtrent de bewapening: "Dat het nodig is om al de fronten – ook die aan de landzijde – naar behoren te bewapenen, opdat de stormlopen kunnen worden afgeslagen en het fort zolang worden verdedigd, tot de troepen, die uit Paramaribo tot ontzet worden gezonden, zullen zijn aangekomen. De bewapening hoort daarom in verband gebracht te worden met de grootte der vijandelijke schepen, die men op de rivier kan verwachten. De voorhanden ijzeren kanonnen van 24, 18 en 12, die door de scheuren en het afbrokkelen in en om het zundgat niet met vertrouwen zijn te gebruiken, moeten als onbekwaam worden aangemerkt".

Als voorzorgsmaatregel werd in verband met de oorlogsgebeurtenissen in Europa in augustus 1870 de bewapening te *Nieuw Amsterdam* toen toch maar weer uitgebreid met 6 getrokken bronzen kanonnen van 30 pond en had verplaatsing van het reeds in batterij gestaan hebbende geschut plaats. De verwikkelingen met Venezuela waren de oorzaak, dat in 1876 andermaal enige veranderingen werden gebracht in het in batterij staande geschut. Op 1 januari 1877 bestond de bewapening, verdeeld over de verschillende bastions, uit: 8 bronzen getrokken kanonnen van 16 cm, 6 ijzeren gladde kanonnen van 20 cm, 1 idem van 12 cm, 6 idem van 9 cm, 5 ijzeren mortieren van 10 duim Engels, 1 bronzen mortier van 29 cm en 2 bronzen kanonnen van 9 cm.

Intussen was op 19 oktober 1873 bij Koninklijk besluit een reorganisatie tot stand gekomen, waarbij de Artillerie drastisch werd ingekrompen. Bij het Opperbestuur in Nederland "stond vast, dat de kolonie, gelet op de voorhandenzijnde passieve en actieve middelen van defensie, bij een ernstige vijandelijke aanval toch niet te houden zou zijn, en het daarom onverantwoord zou zijn door te gaan met jaarlijks een paar ton gouds te blijven besteden voor het onderhouden van middelen tot verdediging".

De compagnie Artillerie werd vervangen door een detachement van dat wapen bestaande uit 1 luitenant en 40 minderen. De overvloedige Artillerie-officiëren, die sedert 1868 behoorden tot de W.I. Landmacht als afzonderlijk onderdeel, werden voor de keus gesteld de dienst te verlaten of in Nederlandse dienst over te gaan. Uit zichzelf verlieten toen veel militairen de dienst, zodat er in 1875 bij de kleine landmacht als geheel een incompleet van bijna 50 man bestond.

Er bleven dus op het *Fort Nieuw Amsterdam* nog maar een handjevol militairen over van de Artillerie, "aan welk wapen door de gewijzigde toestanden langzamerhand minder behoefte was ontstaan". En de vermindering hield aan, nieuw materiaal werd niet meer aangevoerd en bruikbare munitie ontbrak. De hoofdwerkzaamheden van de artilleristen op het fort bestonden al spoedig uit niet veel anders dan het afgeven van stop-, sein- en tijdschoten en soms van saluutschoten, alles met losse lading. Verder werd de bezetting gebruikt voor het toezicht op de uitvoering van de quarantaine-bepalingen. *Nieuw Amsterdam* was overigens niet veel meer dan een waarschuwingspost voor Paramaribo geworden.

Voor stopschoten was in 1876 een nieuwe regeling uitgevaardigd, die voorschreef voor *Fort Zeelandia*:

- a. dat binnenkomende schepen, welke in gebreke blijven hun natievlag te vertonen, door één los stopschot en wanneer zij daarop nog geen natievlag vertonen, door een tweede los stopschot van het Fort Zeelandia tot het nakomen van die verplichting zullen worden aangemaand;
- b. dat uitgaande schepen, op welke om de sub a omschreven redenen twee stopschoten zijn gelost, doch die evenwel geen natievlag vertonen, door het Fort Nieuw Amsterdam de voorgeschreven bepalingen omtrent het stoppen van schepen zullen worden toegepast;
- c. dat in het evengemeld geval onmiddellijk van het Fort Zeelandia naar het Fort Nieuw Amsterdam zal worden geseind;
- d. dat ter reede alhier het derde stopschot, hetwelk volgens de bestaande bepalingen scherp moet zijn, niet zal worden toegepast.

In de loop der jaren raakten deze voorschriften meer en meer in onbruik. Er kwam nog wel een nieuwe regeling in 1895, die alle schepen verplichtte om, wanneer het sein bestaande uit één

los kanonschot werd gegeven, onmiddellijk het anker te laten vallen, maar dit was meer een douane-bepaling en werd, ook nadat in 1915 de boete bij verzuim werd verhoogd, niet toegepast. Overigens werd de communicatie met de schepen vanuit *Nieuw Amsterdam* onderhouden met behulp van seinen met vlaggen en standaard.

De tijdschoten hadden ook al een lang bestaan achter zich. Het morgenshot om 5 uur zou reeds van vóór 1785 dateren en het avondsot om 8 uur reeds vóór 1810 zijn ingesteld. Bij de terugkeer van het Nederlandse gezag in 1816 moet dit gebruik dus zijn bekrachtigd, want bij Gouvernements-order werd toen vastgesteld, dat deze twee schoten dagelijks door ieder der beide forten *Zeelandia* en *Nieuw Amsterdam* moesten worden afgegeven. De tijdschoten waren bij de burgerij zeer populair, omdat het gebruik van uurwerken vroeger niet zo in zwang was als in onze tijd en men toen nog geen publieke klokken kende. De tijdschoten werden op 6 december 1838 uitgebreid met een middagsot om 12 uur van het *Fort Zeelandia* "ter regeling van de juiste tijd" en om de bevolking bekend te maken, dat het midden van de dag was bereikt. Het afgeven van het morgen- en avondsot werd, voor wat *Nieuw Amsterdam* betreft, op 17 mei 1906 gestaakt. Ook daar werd een middagsot afgegeven, dat op 31 december 1913 voorgoed werd afgeschaft. Tevoren had Gouverneur IDENBURG in 1906 het morgen- en het avondsot van *Zeelandia* ook laten vervallen, maar hij heeft het 14 dagen later op aandringen van de Koloniale Staten weer ingesteld. Toch werden deze tijdschoten eind 1913 ook definitief afgeschaft. Vanaf 1838 wordt verder nog van *Zeelandia* een schot gelost op oudejaarsnacht om 12 uur precies ten einde het begin van het nieuwe jaar aan te kondigen. Dit is feitelijk tot vandaag de dag zo blijven bestaan, alleen zijn het nu méér losse schoten.

Om de invoer van besmettelijke ziekten tegen te gaan werd vroeger volstaan met een eed van de gezagvoerder of chirurgijn, die naar Paramaribo was geroeid. Op valse verklaringen werd in 1831 in verband met het uitbreken van de cholera in Europa de doodstraf gesteld. Er werd toen een aantal jaren een 'quarantaine-etablissement' bij Braamspunt ingericht (1843), dat na enkele jaren weer werd afgebroken. In 1854 werd de verlaten *Redoute Leiden* als zodanig ingericht, dat een 'allertreurigst' quarantaineoord moet zijn geweest. In 1908 werden nieuwe voorschriften gegeven, waarbij de *Redoute Leiden* niet meer als de enige quaran-

taine-post in de Suriname-rivier werd aangewezen. Blijkbaar is deze daarna ook niet meer gebruikt. Op binnenvarende schepen, waarop besmettelijke ziekten heersten en in quarantaine liggende schepen diende de bezetting van *Nieuw Amsterdam* toezicht te houden. Zelf had men in *Nieuw Amsterdam* nogal eens last van gele koorts, die onder de militairen daar o.a. in de jaren 1851 en 1866 vele slachtoffers eiste.

In het begin van de zeventiger jaren van de vorige eeuw werd *Nieuw Amsterdam* als plaats voor een nieuwe gevangenis uitgekozen. Nu had men vroeger op het fort altijd reeds gestraften met openbare tewerkstelling gehad, die onder militair toezicht moesten arbeiden aan de fortificatiën of aan het cordon voor de binnenlandse defensie. Er stond dan ook al lang een soort civiele gevangenis, waar degenen, die "dwangarbeid of langdurig confinement" waren opgelegd, gehuisvest werden. Van deze gestraften werd op alle mogelijke manieren gebruik gemaakt. Zo heeft aan de korpsschool voor militair kader te *Nieuw Amsterdam* van 1866–1870 een gevangene les gegeven. De lichter gestraften kregen in *Zeelandia* een plaats. Toen echter op 1 mei 1869 de nieuwe (Nederlandse) wetgeving in Suriname werd ingevoerd kreeg men ook een geheel nieuw strafstelsel en moest het gevangeniswezen belangrijk worden herzien. In 1872 werd de gevangenis, die aan de nieuwe eisen moest voldoen, binnen het *Fort Nieuw Amsterdam* gebouwd en in april 1873 in gebruik genomen. In dat zelfde jaar werd bovendien ook nog de Artillerie-kazerne – die door de toen genomen reorganisatie-maatregelen ten aanzien van de Artillerie toch bijna niet meer gebruikt zou worden – aangewezen om tot bewaarplaats te dienen van civiele gevangenen uit de districten Beneden-Suriname en Beneden-Para. In 1897 werd dat gebouw echter weer ter beschikking gesteld van de Commandant van de troepen om verbouwd en ingericht te worden tot gymnastiek- en schermlokaal, waaraan toen blijkbaar grote behoefte bestond. De gevangenis van *Nieuw Amsterdam* van 1873 is ook heden ten dage nog de beste gevangenis van Suriname.

In 1875 werd door Gouverneur VAN SYPESTEIN begonnen met de uitgifte van de vroegere Societeits-kostgrond bij *Nieuw Amsterdam* aan gewezen plantage-arbeiders, die in verband met het eindigen van het Staats-toezicht op de vrijgeworden slaven te veel uit de landbouw wegtrokken. Ten behoeve van de gestraften in de gevangenis werd een stuk terrein binnen het fort gereserveerd. De vestingsplaats *Nieuw Amsterdam*, waarin het fort zelf niet is begrepen, is later, in 1943, tot dorpsgemeente verklaard.

Op 14 juni 1887 kwam de eerste telefonische verbinding tussen Paramaribo en *Fort Nieuw Amsterdam* tot stand, maar het eerste door de Gouverneur gevoerde gesprek kwam toen maar gedeeltelijk door als gevolg van een mankement aan de kabel. Na reparatie-werkzaamheden kon pas op 17 oktober 1887 de telefoonverbinding daadwerkelijk in gebruik worden genomen. Hiermee was dan een eind gekomen aan het tijdrovend op- en neervaren van de bevelvoerende commandant van het fort, die voordien elke dag met de koierschuit rapport moest gaan uitbrengen in Paramaribo. Maar nu was meteen ook een nieuw emplotje gevonden voor de paar militairen op het fort. Het beheer over de jonge koloniale telefoondienst werd toen aan de commanderende officier opgedragen en de Artillerie werd belast met de bediening van de verbindingen van station *Nieuw Amsterdam*, dat behalve met de hoofdstad ook met Frederiksdorp aan de Commewijne en met Post *Leiden* was verbonden.

Men vond toen langzamerhand toch wel, dat, nu de Artillerie haar eigenlijke taak niet meer volvoerde, er geen reden bestond tot handhaving van dit onderdeel. Bij de reorganisatie van de landmacht in 1902 werd daarom het nog overgebleven detachement Artillerie geheel geschrapt. Er werd op het fort voorlopig nog wel een kleine bezetting gehandhaafd, maar die diende voor alles (telefoon, quarantaine, seinwezen, enz.) behalve militaire doeleinden.

Het hele verdedigingsstelsel van Suriname werd in 1905 op de helling gezet. Een commissie bracht toen aan Gouverneur IDENBURG rapport uit en stelde een 3-tal alternatieven voor:

1. een korps marechaussee naar Suriname zenden en dit korps uitsluitend te belasten met de handhaving van orde en rust, beveiliging van personen en goederen en het naleven van wettelijke voorschriften;
2. handhaving troepensterkte ter verdediging van de openbare werken, die er waren en nog zouden komen;
3. opheffing van de gehele troepenmacht.

Men besloot uiteindelijk tot handhaving van de troepenmacht, waarvan de sterkte werd teruggebracht op 300 man.

De commissie had ook de verdedigingswerken nader onder ogen gezien. Het resultaat hiervan was, dat besloten werd *Fort Nieuw Amsterdam* met ingang van het jaar 1907 als zodanig op te heffen. Het fort had trouwens uit een oogpunt van landsverdediging inderdaad alle militaire waarde verloren. De verdedigingswerken

waren gesloopt en, hoewel er nog steeds een paar vuurmonden dreigend uitstaken aan de landing, het was geen geheim, dat het geschut hopeloos verouderd en verwaarloosd was.

De opheffing van het fort heeft niet nagelaten critiek in Suriname uit te lokken. Vooral de Koloniale Staten hadden grote bezwaren. Men vond in het bijzonder de met de opheffing van het fort gepaard gaande troepenvermindering bedenkelijk nu daar geen politieversterking tegenover stond. Het Bestuur bracht daarop naar voren, dat de militaire macht in Suriname volgens het Regeringsreglement slechts de taak had de kolonie tegen aanvallen van buitenlandse vijanden te beschermen. Dit was echter nauwelijks meer mogelijk, want de waarde van de troepenmacht tegen een zodanige vijand was problematisch geworden, terwijl het *Fort Nieuw Amsterdam* in het geheel niet meer aan de bestemming beantwoordde. De Gouverneur kon daarom de bezwaren van de Koloniale Staten niet delen. Als een soort compensatie diende het voorstel om de zetel van de Districts-Commissaris van Beneden-Commewijne van Frederiksdorp naar het oude fort over te brengen, zodat er op *Nieuw Amsterdam* tenminste weer iemand van voldoende autoriteit kwam te zitten.

Met ingang van 1 februari 1907 werd zodoende *Nieuw Amsterdam* het bestuurscentrum van het district Beneden-Commewijne, dat tegelijkertijd een niet onbelangrijke gebiedsuitbreiding onderging. Op 12 februari verdween het laatste restantje van de militaire bezetting. Het telefoonwezen was al eerder overgebracht naar Paramaribo, waar het na korte tijd door het Departement der Koloniale Spoorwegen van de militairen werd overgenomen. De oude militaire vesting had dus nu een totaal andere (burger-) functie gekregen; in het huis van de voormalige commandant woont sindsdien de Districts-Commissaris.

Overigens is de defensie van Suriname in de daaropvolgende jaren nog dikwijls in discussie geweest. Bij herhaling werd door de Nederlandse Regering de vraag overwogen of de overgebleven militaire bezetting gehandhaafd diende te worden. Verschillende adviezen stelden voor de bezetting op te heffen en onder andere aan de Surinaamse politie een meer militair karakter te geven. Men kwam echter blijkens de toelichting op de begroting voor Koloniën van 1915 – gedurende de eerste wereldoorlog dus – toch tot de slotsom, dat in Suriname een militaire macht, om waar nodig te kunnen optreden tot steun van de politie bij het handhaven van het gezag en de orde, niet kon worden

gemist. De sterkte was inmiddels nog weer iets teruggebracht tot 2 compagniën Infanterie van totaal 240 man, waaronder een muziekkorps van 20 man.

De troepenmacht bleef ongeveer op de genoemde sterkte bestaan tot het uitbreken van de tweede wereldoorlog. Het was intussen een onderdeel van het Koninklijk Nederlands-Indisch leger geworden. Daarnaast had men nog steeds de schutterij in Paramaribo, die zoals gezegd in 1925 bij koloniale verordening opnieuw was georganiseerd. Zij was nu samengesteld uit schutterplichtigen en vrijwilligers, die zonodig hadden mee te werken aan de handhaving van rust en orde in de hoofdstad. In tijd van oorlog kon deze schutterij mobiel worden verklaard en deel uitmaken van de militaire macht. Zij bestond uit één compagnie en was overigens rustende.

In de rust kwam verandering tegen het einde van de dertiger jaren, toen de voortekenen van een nieuwe oorlog duidelijker werden. Men ging zich in 1939 weer ernstig met de kustverdediging bezighouden. Op verzoek van Suriname werd toen door het toenmalig Nederlands-Indië een batterij kustartillerie van 3 stukken van 10,5 cm lang 35 beschikbaar gesteld plus nog een bedrag van f 100.000 voor de aanschaf van de meest noodzakelijke defensie-middelen. Men was het er over eens, dat dit geschut ergens in de buurt van *Nieuw Amsterdam* opgesteld moest worden, maar de juiste plaats vormde een punt van nadere overweging. Uiteindelijk werd besloten de batterij op te stellen ongeveer op de plaats van de vroegere *Redoute Purmerend*. Door het zwaar begroeide terrein stond de batterij daar goed verdekt opgesteld om binnenvarende schepen bij verrassing uit de flank onder vuur te nemen. Verder werd nog een mijnversperring in de Suriname-rivier geprojecteerd.

Bij het uitbreken van de oorlog bestond de troepenmacht uit een sterkte van 200 man beroepspersoneel. De batterij te *Purmerend* was nog niet gereed. Wel waren er reeds op 3 januari 1940 vrijwilligers bij de schutterij opgeroepen. De 200 vrijwilligers, die toen geoefend werden, werden direct bij het uitbreken van de oorlog gemobiliseerd. In de daarop volgende jaren werd het korps belangrijk uitgebreid en kreeg het een taak, die zelfs ten dele offensief was. De Schutterij-verordening werd in 1941 gewijzigd en in 1942 werd begonnen met het op grote schaal oproepen van schutterplichtigen in werkelijke dienst. Alleen Nederlands spre-

kenden kwamen voor recrutering in aanmerking en het afkeuringspercentage lag vrij hoog, nl. 31% van het aantal gekeurden. Toch waren er in 1943 ruim 2300 schutterplichtigen plus nog 280 vrijwilligers onder de wapenen.

Ter verlichting van de taak van de weermacht werd in het raam van de nieuwe schutterij-regeling nog een Korps Stads- en Landwachten opgericht. De bij dit korps ingedeelde mannen waren van de leeftijd van 35 jaar en ouder, die 3 maal in de week militair werden geoefend en wachtdiensten verrichtten, maar overigens hun gewone burgertaak vervulden. Bij dit korps kwam verder nog een compagnie Vrouwelijke Hulp Krachten. Deze hulpkorpsen telden in 1943 respectievelijk 670 mannen en 160 vrouwen.

Naast genoemde schutters en landwachters was er aan beroepsmilitairen van het K.N.I.L. een 225 man en aan Nederlandse dienstplichtigen (Prinses Irene Brigade) een 220 man in het jaar 1943. De zo gevarieerd samengestelde Surinaamse weermacht was niet alleen bedoeld om Suriname te verdedigen, maar een deel ervan werd ook bestemd als expeditieaire troepenmacht. Inderdaad gingen in 1944 achtereenvolgens 2 compagnieën naar Australië scheep om mee te helpen bij de herovering van het vroegere Nederlands-Indië op Japan.

Naast de landmacht kende men hier nog een onderdeel van de Koninklijke Marine, de zgn. Marine Patrouille Dienst, aan wie de bewaking van de rivieren was opgedragen. Deze had de beschikking over een 4-tal zeer kleine maar snelle vaartuigen. De dienst bestond uit 80 man, die wat de matrozen betreft voor het grootste gedeelte uit de Surinaamse bevolking was gerecruteerd.

Tenslotte had men dan verder nog Amerikaanse troepen. In het najaar van 1941 had de Nederlandse Regering het aanbod van de Verenigde Staten aanvaard om de beveiliging van bepaalde vitale objecten, zoals de bauxietbedrijven en het vliegveld Zanderij, door de U.S. Army te doen verrichten. Het was de bedoeling, dat deze troepen weer zouden worden teruggetrokken zodra Suriname zelf over voldoende bewakingspersoneel beschikte. Dit is nooit gebeurd en de Amerikanen hebben hier dan ook de hele oorlog gezeten. De sterkte van deze troepen mocht de 1000 man niet overschrijden.

De verdediging van Suriname tijdens de oorlog berustte deels bij het geformeerde bataljon Kustartillerie met zoeklichten, dat een sterkte had van 225 man en 2 batterijen uitmaakte. Eén batterij was de reeds genoemde batterij van 4" te *Purmerend*,

die pas in 1941 gereed kwam. In 1943 werd even buiten het oude *Fort Nieuw Amsterdam*, aan de zijde van de landingssteiger, een tweede batterij van 4 stukken van 6" opgesteld, waarvoor zware funderingen nodig waren. Dit was oud Amerikaans scheepsgeschut van de aanmaakjaren 1905 en 1906, dat oorspronkelijk voor Oost-Indië was bestemd, maar door de bezetting ervan in Suriname terecht kwam. Het oude kruithuis van 1778 werd wederom voor de opslag van munitie gebruikt. Binnen het fort werden voorts verschillende betonnen kazematten en andere secundaire verdedigingswerken aangelegd. Het commando van de Artillerie was ook op *Nieuw Amsterdam* gelegen. Het kampement kwam aan de Oostkant achter het fort op het terrein van de dorpsgemeente. Het werd ter gelegenheid van het bezoek van Prinses JULIANA in 1943 '*Juliana-kazerne*' gedoopt.

Nieuw Amsterdam had dus gedurende deze tweede wereldoorlog een nieuw hoogtepunt als centrum bij de verdediging tegen binnenvarende vijanden bereikt. Maar vestzakkruisers of andere raiders lieten Suriname met rust. De oorlog ging voorbij met als enig blijvend aandenken het wrak van de 'GOSLAR', een Duits schip van 6000 ton, dat bij het uitbreken van de oorlog door de eigen bemanning tot zinken werd gebracht en dat nog steeds een lastig baken vormt in de Suriname-rivier vlak voor Paramaribo.

Na afloop van de oorlog volgde de demobilisatie. Dit betekende het definitieve einde van de schutterij, die bijna drie eeuwen lang een belangrijke schakel vormde in het verdedigingsstelsel van Suriname. De schutterplichtigen werden in 1946 naar huis gestuurd.

Bij de afbraak van de oorlogsformatie werd de Artillerie als zelfstandig onderdeel opgeheven. Het *Fort Nieuw Amsterdam* werd opnieuw verlaten, de munitie verhuisde naar Paramaribo en de *Juliana-kazerne* werd aan de wildernis prijsgegeven. De stukken bij het fort en op *Purmerend* bleven echter voorlopig nog wel tot de bewapening van de gedecimeerde troepenmacht behoren. Zij werden regelmatig onderhouden en er werd van tijd tot tijd mee geoefend, zij het alleen maar met los kruit. Door het gebrek aan artilleristen moesten uiteindelijk zelfs de leden van het muziekkorps als zodanig worden ingeschakeld.

In 1950 hield het K.N.I.L. op te bestaan. Het lag aanvankelijk in de bedoeling van de Nederlandse Regering om de Landmacht in Suriname tegelijk met die van de Antillen op te heffen en de taak ervan te laten overnemen door het Korps Mariniers. Na

veel protesten van Surinaamse zijde is dit plan tenslotte hier niet doorgegaan en is de Landmacht, die in die tijd uit ongeveer 400 man bestond, door het Nederlandse leger overgenomen. Toen werd ook het geschut van *Nieuw Amsterdam* en *Purmerend* uit de bewapening geschrapt en in 1951 werden de stukken verder aan hun lot overgelaten. Daar staan zij nog, al roestende op hun betonnen beddingen, getrouwelijk naast kanonnen van eeuwen terug. In het verdedigingssysteem van Suriname is voor *Nieuw Amsterdam* (voorlopig?) geen plaats meer. De oude militaire glorie is vergaan om plaats te maken voor een verdere toekomst als hoofdplaats van het district Commewijne.

BRONNEN:

- BENJAMINS, H. D. & J. F. SNELLEMAN, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*. 's-Gravenhage, 1914-1917.
 HARTSINCK, J. J., *Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-Amerika*. Amsterdam, 1770.
 HERLEIN, J. D., *Beschryvinge van de Volk-Plantinge Suriname*. Leeuwarden, 1718.
 MATVELD, W., *De Troepenmacht in Suriname 1816-1918*. Typescript, Paramaribo, jan. 1918.
 QUINTUS BOSZ, A. J. A., *Drie eeuwen grondpolitiek in Suriname*. Assen, 1954.
 QUINTUS BOSZ, A. J. A., *De geschiedenis van de verdedigings-organisatie. Uit Suriname's historie*. Surinaamse Historische Kring, 1963.
 SAMSON, Ph. A., *Nieuw-Amsterdam in Suriname*. *Ons Amsterdam*, juli 1962.
 SIJPESTEIJN, Jhr. C. A. van, *Beschrijving van Suriname*. Den Haag, 1854.
 STEDMAN, J. G., *A Narrative of a five years Expedition against the Revolted Negroes of Surinam*. London, 1796.
 WOLBERS, J., *Geschiedenis van Suriname*. Amsterdam, 1861.

SUMMARY

THE HISTORY OF FORT NEW AMSTERDAM IN THE
DEFENSE SYSTEM OF SURINAM

In the very early days of the colonization of Surinam, round about 1640, French settlers built a stronghold near the present city of Paramaribo. Some ten years later Surinam became an English settlement. The fortress was strengthened and enlarged and called 'Willoughby' after the leader of

the colonists. It guarded the entrance to the heart of the old colony around the former capital Thorarica, 25 miles up river. When the Dutch captured the fortress in 1667 they renamed it '*Zeelandia*', after the States of Zeeland, who were responsible for the conquest. The Dutch extended the defense system by two smaller forts, one at the confluence of the Rivers Commewyne and Cottica, to guard against foreign invaders, and one on the Para River to protect Paramaribo against attacks from the Indians of the interior.

In the latter years of the seventeenth century, the colony of Surinam expanded more and more towards the coastal region, which meant that *Zeelandia*, being in the middle of this area, became obsolete for defense against foreign enemies. The insufficient means available for such defense were clear to the colony's French neighbours, and in 1712 a French privateer, CASSARD, succeeded in defeating and sacking it. The invading fleet sailed away with booty worth some 750,000 guilders. This made the need to overhaul the defensive works obvious enough. After much deliberation it was decided that a new fortress should be built at the confluence of the Rivers Surinam and Commewyne, about 7 miles from the sea. On the mud bank at that corner, between the years 1734 and 1747, the strong fortress of '*New Amsterdam*' was constructed, at a cost of about 800,000 guilders. Some years later, a redoubt was built on each of the two opposite river banks, for support of the main fort.

However, during the years of completion and even long after that, the principal enemies of the colonists were not foreign powers but escaped slaves, who banded together in the forests and did much damage to the remote plantations. With the help of the militia and reinforcements from the mother country, the attacks of these 'bush negroes' were at last suppressed, but at very heavy cost.

During the fourth English war (1780-1784), the neighbouring Dutch colonies in the Caribbean were conquered by Admiral RODNEY, but the strongly defended colony of Surinam was left alone. However, in the next English war (1795-1802), Surinam surrendered without fighting to a strong fleet under Admiral SEYMOUR, in 1799. The colony then became a protectorate of England, but was handed back to the Netherlands after the Treaty of Amiens. Hardly a year later the sixth English war (1803-1814) broke out. A fleet of 31 warships under CHARLES GREEN and SAMUEL HOOD attacked the colony as early as 1804. One of the redoubts opposite *New Amsterdam* was taken by landing troops at night, while a strong force landed in a creek farther to the east and marched to a position behind the fortress. *New Amsterdam* surrendered, and with it the whole colony. According to the London Convention of 1814 Surinam was to be returned to the Dutch, but it was not until 1816 that the colony was actually handed over.

During the rest of the nineteenth century Fort *New Amsterdam* was not kept in repair; the redoubts were abandoned, and the fortress' value for defense declined more and more. In 1907 it was abandoned completely as a military stronghold.

During the Second World War, *New Amsterdam* was restored again as an artillery defense point, but luckily no invasion came. In 1946 the old fortress was once more deserted by the troops. The guns remained in use till 1951. It is now the center of civil government of the District of Commewyne.

Fig. 1. Bij hun bezoek aan Suriname in 1962 brachten Hunne Koninklijke Hoogheden de Prinsessen IRENE en MARGRIET een bezoek aan het *Fort Nieuw Amsterdam* (11 juli 1962), waarbij onder leiding van de Districts-Commissaris J. DOUGLAS een wandeling gemaakt werd over een deel van de oude wallen. De heer ARIE BOUMAN, gekleed in het uniform van korporaal der Koloniale Garde, stond bij een kanon te mijmeren toen de Prinsessen aankwamen en de eerste regels die zij konden verstaan, luiden:

*..... herzeg ik U, dat ik een droom ben, die is opgekomen
uit wat zich hier heeft afgespeeld, op deze grond, aan deze stromen.
De nieuwe eeuw was twaalf jaren oud, precies tweehonderd vijftig jaar geleden,
toen schepen van Cassard, de Franse admiraal, tweemaal een poging deden
om de kolonie te beroven; de tweede male met succes, zo moet ik staven
en legden haar een schatting op aan geld en goed en slaven.*

Waarna een historisch overzicht volgde van het *Fort Nieuw Amsterdam*, toenmaals de sleutel tot de kolonie Suriname. (Tekst W. L. SALM. Foto Persbureau Van Sprang).

Fig. 2. Plattengrond van Paramaribo met *Fort Zeelandia* in het midden van de 18de eeuw. (Pentekening van MATTHEUS SLAGER in het bezit van Dr. K. Vaandrager. Cliché Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam).

Fig. 3. Gezicht op Paramaribo met het *Fort Zeelandia* in het midden van de 18de eeuw. (Plaat uit J. J. HARTSINCK: 'Beschrijving van Guiana', II; uitgegeven in 1770).

Fig. 4. Gezicht op het Fort Zeelandia te Paramaribo in het midden van de 19de eeuw. (Litho van G. W. C. VOORDUIN, Surinaams Museum).

Fig. 5. Het etablissement Sommeldijk aan de samenvloeiing van de Cottica en de Commewijne in 1827. (Anonieme aquarel uit het Rijksmuseum, Amsterdam. Cliché Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam).

Fig. 6. Plattegrond van *Fort Nieuw Amsterdam* betrekkelijk kort na de voltooiing ervan. (Tekening uit J. J. HARTSINCK: 'Beschrijving van Guiana', II; uitgegeven in 1770).

Fig. 7. Gezicht op *Fort Nieuw Amsterdam* omstreeks 1775. (Tekening uit J. G. STEDMAN: 'A Narrative').

Fig. 8. Het militair Cordonpad bij de Jodensavanah, met gezicht op synagoge en kerkhof, omstreeks het midden van de vorige eeuw. (Litho van G. W. C. VOORDUIN, Surinaams Museum).

Fig. 9. *Fort Nieuw Amsterdam*, iets verder de Suriname-rivier op gezien, omstreeks 1835. (Tekening van P. J. BENOIT; uitgegeven in 1839).

Fig. 10. Het kruithuis met steunberen op *Fort Nieuw Amsterdam*, dat blijkens de muurankers uit 1778 dateert. Aan de top is een metalen versiering met de initialen S.V.S. aangebracht, blijkbaar een afkorting van 'Societeit van Suriname'. Dit kruithuis werd nog in de laatste wereldoorlog voor de opslag van munitie gebruikt. (Foto: J. P. van der Meer, 1948)

Fig. 11. Gezicht op Braampunt, omstreeks 1835. (Tekening van P. J. BENOIT, Surinaams Museum).

Fig. 12. Gezicht op de *Redoute Leyden*, omstreeks 1835. (Tekening van P. J. BENOIT, Surinaams Museum).

Fig. 13. Kaart van het kustgebied van de kolonie Suriname, omstreeks 1800, waarop het verdedigingsstelsel tot uiting komt. Het Cordonpad is nog even te zien. (Naar MOSEBERG, 1801).

Fig. 14. Plattegrond van het Fort Nieuw Amsterdam, in 1831. (Tekening van de Geniedienst; foto Kunst-historisch Instituut te Utrecht, opgewerkt door Ir. J. L. Volders). Tekst links-boven: Aanwijzing der Gebouwen / a. Kommandants Woning / b. Officiers Woningen / c. Kazerne / d. Infermerie / e. Bakkerij / f. Kruid magazijn / g. Laboratorium / h. Arsenaal / i. Affuitloots / k. Constructie Winkel / l. Smederij / m. Gevangenhuizen of provoosten / n. Wachthuizen / o. Keukens / p. Regenbakken / q. Seinwachtershuisje. Tekst rechts-beneden: Aanwijzing der Vestingwerken / 1. Bastion Groningen / 2. Bastion Holland / 3. Bastion Gelderland / 4. Bastion Overijssel / 5. Bastion Utrecht / 6. Batterij Texierburg / 7. Batterij Oranje / 8. Batterij Nassau / 9. Batterij Brunswijk / 10. Batterij Wijkburg.

Fig. 15. Gezicht van het balkon van de Commandantswoning in het *Fort Nieuw Amsterdam*, in 1840. (Pentekening door J. M. ENGELBERTS gesig-neerd, Stichting 'Atlas van Stolk'; Rotterdam. Cliché Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam).

Fig. 16. Het huidig gezicht van dezelfde plaats, nl. het balkon van de tegenwoordige woning van de Districts-Commissaris van Commewijne. (Tekening van R. РИКОЕ, 1961).

Fig. 17. Tegenwoordige plattegrond van het oude *Fort Nieuw Amsterdam*, thans het bestuurscentrum van het district Commewijne. (Tekening van de Dienst Bodemkartering, 1961).

Fig. 18. *Nieuw Amsterdam* uit de lucht gezien, met op de voorgrond de Juliana-kazerne, die weer in gebruik werd genomen voor burgerlijke doeleinden. De loop van de beide rivieren en de monding naar zee is duidelijk zichtbaar. (Foto Centraal Bureau Luchtkartering).

Fig. 19. *Nieuw Amsterdam* van het Oosten uit de lucht gezien. De Commissariswoning en de andere gebouwen komen goed uit. (Foto Centraal Bureau Luchtkaartering).

Fig. 20. Typische bakstenen afwateringssluis van *Nieuw Amsterdam*, waarschijnlijk omstreeks 1820 gebouwd door meester-metselaar C. PAARDEKOPER. (Foto J. DOUGLAS).

Fig. 21. De Prinsessen IRENE en MARGRIET bij de oude kanonnen op geïmproviseerde betonnen affuiten, tijdens hun bezoek aan *Fort Nieuw Amsterdam* in 1962. (Foto R.V.D.S.).

Fig. 22. Bij het binnenkomen van *Nieuw Amsterdam*, de tegenwoordige hoofdplaats van het district Commewijne, wordt men verwelkomd door een bord boven een fruitstalletje dat naast één van de 6" kanonnen uit de laatste wereldoorlog werd opgezet. (Foto H. SCHOLTZ).